

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет управління персоналом, соціології та психології

Кафедра соціоекономіки та управління персоналом

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА
ПРОГРАМА**

Менеджмент соціальної сфери

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

07 Управління та дміністрування

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

073 – Менеджмент

Форма здобуття освіти: дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Фінансове забезпечення соціальної сфери»

здобувача Очеретяної Марії Сергіївни _____

Науковий керівник: PhD з ек., доц. Шандар Анна Михайлівна _____

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., проф. Лопушняк Г.С. _____

Київ 2026

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет управління персоналом, соціології та психології

Кафедра соціоекономіки та управління персоналом

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Менеджмент соціальної сфери
07 Управління та адміністрування
073 Менеджмент

ПОГОДЖЕНО:

Керівник проектної групи (гарант)
освітньої програми

_____ Володимир КИРИЛЮК

«__» _____ 2025 р

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри соціоекономіки
та управління персоналом

_____ Галина ЛОПУШНЯК

«__» _____ 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Очеретяної Марії Сергіївни
дистанційної форми здобуття освіти

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи
на тему: «Фінансове забезпечення соціальної сфери»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «__» _____ 2025 р. № _____

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах офіційної статистичної, бюджетної та аналітичної інформації органів державної влади України й міжнародних організацій.

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ
Розділ 2	АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ
Розділ 3	НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Об'єкт дослідження:	процеси фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.
Предмет дослідження:	сукупність фінансових відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання ресурсів соціальної сфери.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

- У розділі 1** розкрити сутність та значення фінансового забезпечення соціальної сфери як економічної категорії; дослідити джерела, механізми та нормативно-правове регулювання фінансування соціальної сфери; узагальнити зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціальної сфери та визначити можливості його адаптації в Україні;
- У розділі 2** проаналізувати фінансування соціальної сфери України з урахуванням динаміки та структури бюджетних видатків; оцінити ефективність використання фінансових ресурсів у соціальній сфері; визначити ключові проблеми та фактори, що впливають на фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні;
- У розділі 3** обґрунтувати напрями підвищення ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери; розробити пропозиції щодо удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг; окреслити перспективи розвитку системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Завдання підготував
науковий керівник

_____ Анна ШАНДАР

«__» _____ 2025 р.

Завдання одержав
здобувач

_____ Марія ОЧЕРЕТЯНА

«__» _____ 2025 р.

Реферат

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Робота складається із 3 розділів, кожний з яких має по 3 підпункти. Перший розділ присвячено теоретичним засадам фінансового забезпечення соціальної сфери, другий розділ має аналітичний характер і спрямований на дослідження фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні, третій розділ носить рекомендаційний характер і присвячений обґрунтуванню напрямів удосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери. Обсяг кваліфікаційної бакалаврської роботи – 76 аркушів, включаючи список використаних джерел та додатки. У роботі присутні 2 рисунки та 31 таблиця. Під час написання використано 58 джерел. Робота містить 4 додатки.

Об’єктом дослідження є процеси фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Предметом дослідження є сукупність фінансових відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання ресурсів соціальної сфери.

Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Завдання кваліфікаційної бакалаврської роботи:

- розкрити сутність та значення фінансового забезпечення соціальної сфери як економічної категорії;
- дослідити джерела, механізми та нормативно-правове регулювання фінансування соціальної сфери;
- узагальнити зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціальної сфери та визначити можливості його адаптації в Україні;
- проаналізувати фінансування соціальної сфери України з урахуванням динаміки та структури бюджетних видатків;
- оцінити ефективність використання фінансових ресурсів у соціальній сфері;

- визначити ключові проблеми та фактори, що впливають на фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери;
- розробити пропозиції щодо удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг;
- окреслити перспективи розвитку системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Вищезазначені завдання вирішуються за допомогою **методів** системного, порівняльного та статистичного аналізу, структурно-логічного узагальнення, SWOT-аналізу та графічної інтерпретації даних, що забезпечує комплексне дослідження фінансового забезпечення соціальної сфери.

Наукова новизна полягає у поглибленні теоретичних підходів до трактування фінансового забезпечення соціальної сфери як інституційно-економічної системи та уточненні його ролі в умовах трансформації бюджетної політики України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для удосконалення механізмів фінансування соціальної сфери та підвищення ефективності використання бюджетних коштів у соціальній політиці держави.

Роботу завершено та підготовлено до захисту у 2026 році.

Ключові слова: соціальна сфера, фінансове забезпечення, соціальна політика, державний бюджет, соціальні видатки, соціальний захист.

Відгук

про кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача
факультету управління персоналом, соціології та психології
освітньо-професійної програми «Менеджмент соціальної сфери»

Очеретяної Марії Сергіївни

на тему «Фінансове забезпечення соціальної сфери»

1. Актуальність теми. Функціонування соціальної сфери неможливе без виваженої фінансової політики. У сучасних умовах розвитку України, фінансування соціальної сфери стикається з численними викликами, перш за все із наслідками воєнного вторгнення: лєвова частка бюджету спрямовується на оборонну сферу, зростає чисельність соціально вразливих верств населення. Зазначене зумовлює актуальність та важливість обраної теми.

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи. Структура роботи є логічною та змістовною. Теоретико-методологічний розділ розкриває основи функціонування соціальної сфери та її фінансування. Здійснено критичний аналіз поглядів наукової спільноти. Також проаналізовано джерела, механізми, нормативно-правове забезпечення фінансування соціальної сфери. Описано моделі соціальної політики, які власне є основою філософії фінансування. Другий розділ описує статистичне поле у динаміці за останні роки. У розділі 3 наведено пропозиції до удосконалення фінансування соціальної сфери у т. ч. оптимізації системи соціальних програм.

3. Наявність самостійних розробок автора. У роботі прослідковується авторська позиція. Обґрунтовано теоретичну та практичну складову наукової новизни. Використана статистична інформація (розмір видатків на соціальну сферу, значення ВВП, рівня бідності тощо) підкріплена відповідними посиланнями у списку джерел. Теоретична та рекомендаційна складова також спирається на сучасні дослідження, що зазначено у самому тексті та супроводжується посиланнями.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій. Автор обґрунтовує власну інтерпретацію опрацьованого матеріалу, на основі проведеного

дослідження, використовуючи наукові методи. Запропонована матрицю КРІ для оцінювання соціальних програм.

5. Наявність недоліків. Подекуди авторська позиція є недостатньо обґрунтована. Слабко представлено статистичні дані у розділі 2, зокрема бракує деталізації видатків у розрізі інструментів соціального захисту (наприклад, на пенсійне забезпечення, соціальні допомоги, пільги тощо).

6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК. Подана робота є завершеним самостійним дослідженням, написана відповідно до вимог та допущена до захисту.

Науковий керівник, PhD з ек., доцент

“26” травня 2026 р.

_____ Анна ШАНДАР

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувачки вищої освіти
Очеретяної Марії Сергіївни

Тема: «Фінансове забезпечення соціальної сфери»

Актуальність теми кваліфікаційної роботи і доцільність її розроблення: в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України питання фінансового забезпечення соціальної сфери набуває особливого значення. Ефективне використання бюджетних ресурсів у сфері соціального захисту населення є одним із ключових чинників забезпечення соціальної стабільності та підтримки вразливих категорій громадян. В умовах воєнного стану, демографічних змін та зростання навантаження на систему соціального забезпечення дослідження механізмів фінансування соціальної сфери є актуальним і має важливе практичне значення.

Якість проведеного дослідження: у роботі використано значний обсяг наукових, нормативно-правових, статистичних та аналітичних джерел, що дозволило авторці комплексно дослідити проблематику фінансового забезпечення соціальної сфери. Дослідження характеризується логічною структурою, послідовністю викладу матеріалу та належним рівнем аналітичного опрацювання інформації. У роботі розкрито теоретичні засади фінансового забезпечення соціальної сфери, проведено аналіз сучасного стану фінансування соціального захисту в Україні та визначено основні проблеми розвитку системи соціального забезпечення.

Позитивні риси кваліфікаційної роботи: позитивною рисою роботи є комплексний підхід до дослідження обраної тематики. Авторкою чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, що забезпечує логічність та цілісність викладення матеріалу. Значну увагу приділено аналізу бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, діяльності Міністерства соціальної політики України, а також сучасним викликам у сфері фінансування соціальних програм. Робота містить достатню кількість таблиць, аналітичних матеріалів та узагальнень, що підвищує рівень обґрунтованості отриманих результатів. Практичний інтерес становлять запропоновані заходи щодо підвищення ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери та вдосконалення механізмів реалізації соціальної політики.

Зауваження: попри загалом високий рівень виконання роботи, окремі запропоновані рекомендації мають узагальнений характер і потребують більш детального економічного обґрунтування механізмів їх практичного впровадження. Доцільним також було б розширити аналіз зарубіжного досвіду фінансування соціальної сфери та більш детально розглянути можливості адаптації окремих

європейських практик до умов України. Зазначені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи.

Практична значимість висновків і рекомендацій: практична значимість роботи полягає у можливості використання результатів дослідження під час підготовки аналітичних матеріалів, оцінювання соціально-економічних процесів та дослідження питань державної соціальної політики. Запропоновані авторкою підходи можуть бути корисними для фахівців у сфері консалтингу, економічного аналізу, управління соціальними проєктами та дослідження соціально-економічного розвитку.

Schmidt und Schmidt OHG

Керуючий партнер

Alexej Schmidt

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	10
1.1. Сутність та значення фінансового забезпечення соціальної сфери	10
1.2. Джерела, механізми та нормативно-правове регулювання фінансування соціальної сфери	16
1.3. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціальної сфери	25
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ	31
2.1. Аналіз фінансування соціальної сфери: динаміка обсягів та структури	31
2.2. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері	35
2.3. Проблеми та фактори, що впливають на фінансове забезпечення соціальної сфери	40
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	45
3.1. Пропозиції щодо підвищення ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери	45
3.2. Удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг	53
3.3. Перспективи розвитку фінансування соціальної сфери в Україні	59
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	

Перелік умовних скорочень

ВВП — валовий внутрішній продукт

ДПП — державно-приватне партнерство

ЄС — Європейський Союз

КМУ — Кабінет Міністрів України

Мінсоцполітики — Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності
України

НУО — неурядові організації

ОЕСР (OECD) — Організація економічного співробітництва та розвитку

ПФУ — Пенсійний фонд України

ПЦМ — програмно-цільовий метод

США — Сполучені Штати Америки

ЦОВВ — центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансове забезпечення соціальної сфери належить до напрямів державної політики, у яких найбільш виразно проявляється здатність держави виконувати свої соціальні зобов'язання перед громадянами. Саме через механізми фінансування визначається доступність соціальних послуг, рівень соціального захисту населення та можливість реагування на нові соціальні виклики. Для України ця проблематика є актуальною внаслідок повномасштабної війни, яка одночасно збільшила потребу у соціальній підтримці населення та загострила конкуренцію за бюджетні ресурси. У таких умовах фінансування соціальної сфери виходить за межі суто бюджетного питання та перетворюється на проблему вибору пріоритетів державної політики. Кожне рішення щодо розподілу фінансових ресурсів впливає на доступність соціальних послуг, масштаби соціальної підтримки та можливості виконання державою своїх соціальних зобов'язань. При цьому збільшення видатків саме по собі не свідчить про підвищення ефективності соціальної політики. Набагато більше значення має те, наскільки наявні ресурси відповідають реальним потребам населення та які результати забезпечує їх використання.

Функціонування соціальної сфери в умовах сучасної економіки дедалі рідше піддається інтерпретації як другорядний сегмент державної політики, фінансування якого здійснюється за залишковим принципом. Навпаки, саме характер організації фінансових потоків у системі соціального захисту, охорони здоров'я, підтримки вразливих груп населення та розвитку людського потенціалу дедалі частіше визначає довгострокову стійкість національної економіки, рівень соціальної довіри та здатність держави нейтралізувати структурні ризики [19], [55]. Фінансове забезпечення соціальної сфери постає як складна інституційно-економічна конструкція, у межах якої поєднуються фіскальні обмеження, соціальні зобов'язання держави та очікування суспільства.

Зміна ролі соціальних витрат у макроекономічній системі супроводжується поступовим переглядом їх функціонального призначення. Якщо раніше вони

розглядалися переважно як інструмент перерозподілу доходів, то нині дедалі частіше трактуються як форма довгострокових інвестицій у людський капітал, соціальну стабільність та інституційну спроможність держави [13], [30], [39]. Така трансформація змінює саму логіку бюджетного планування: пріоритет набуває не лише обсяг фінансування, а й ефективність використання ресурсів, адресність соціальних програм та узгодженість фінансових механізмів з реальними соціально-економічними потребами.

Українська модель фінансування соціальної сфери формується в умовах хронічної обмеженості бюджетних ресурсів, демографічного старіння, високої частки тіньової економіки та постійного зростання соціальних зобов'язань держави. Поєднання цих факторів створює структурну напругу між нормативно закріпленими соціальними гарантіями та реальними фінансовими можливостями їх забезпечення [1], [7], [24]. У результаті система соціального фінансування функціонує у режимі постійного балансування між фіскальною стабільністю та необхідністю підтримки соціальної рівноваги.

Центральне місце в організації цього балансу посідає Міністерство соціальної політики, сім'ї та дності України (Мінсоцполітики) як ключовий суб'єкт формування та реалізації державної соціальної політики. Саме через його бюджетні програми, механізми адміністрування соціальних виплат і координацію діяльності соціальних фондів здійснюється трансформація фінансових ресурсів у конкретні інструменти соціального захисту населення. Водночас практика функціонування міністерства виявляє низку системних обмежень, пов'язаних із фрагментарністю нормативного регулювання, складністю прогнозування соціальних видатків та недостатньою узгодженістю між різними рівнями бюджетної системи [34].

Додаткового виміру проблематиці фінансового забезпечення соціальної сфери надає активна інтеграція України у міжнародні фінансові та інституційні процеси. Участь у програмах Світового банку, співпраця з Європейським Союзом, імплементація рекомендацій міжнародних організацій у сфері соціальної політики зумовлюють поступову модернізацію механізмів фінансування, але водночас формують нові залежності від зовнішніх джерел ресурсів та стандартів

ефективності [27], [18], [40]. За таких умов особливої актуальності набуває дослідження здатності національної системи соціального фінансування адаптуватися до змін без втрати внутрішньої стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі державних фінансів, соціальної політики та економіки суспільного сектора, у яких аналізуються механізми бюджетного фінансування, соціальні видатки, фінансові інструменти соціального захисту та інституційні аспекти державного регулювання, зокрема Конституція України [19], Закон України «Про соціальні послуги» [35], Світовий банк [55], Сментина Н. В. [39], Поддєрьогін А. М. [41]. Окрему групу джерел формують нормативно-правові акти, що визначають засади функціонування бюджетної системи та соціальних стандартів в Україні [3], [33], [34], а також аналітичні матеріали Мінсоцполітики, Державної служби статистики та Державної казначейської служби [16], [17], [26]. Важливим інформаційним підґрунтям слугують також дослідження міжнародних фінансових інституцій і статистичні бази даних щодо соціальних видатків та моделей соціального захисту в різних країнах [53], [55], [54], [56].

Питання фінансового забезпечення соціальної сфери, розвитку державної соціальної політики, удосконалення механізмів соціального фінансування та трансформації системи соціального захисту населення досліджували такі науковці: Бондаренко С. А., Василик О. Д., Верховод І. С., Геєць В. М., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П., Кравченко М. В., Лібанова Е. М., Лопушняк Г. С., Малий І. Й., Опарін В. М., Пасічник Ю. В., Рябоконь І. О., Сіденко В. Р., Федосов В. М., Шандар А. М. та інші. У працях зазначених авторів досліджуються проблеми фінансового забезпечення соціальної політики, функціонування соціальних фондів, розвитку системи соціального захисту, оцінювання ефективності соціальних програм, інституційної модернізації соціальної сфери та впливу сучасних кризових процесів на механізми соціального фінансування.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено вирішення таких завдань:

- розкрити сутність та значення фінансового забезпечення соціальної сфери як економічної категорії;
- дослідити джерела, механізми та нормативно-правове регулювання фінансування соціальної сфери;
- узагальнити зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціальної сфери та визначити можливості його адаптації в Україні;
- проаналізувати фінансування соціальної сфери України з урахуванням динаміки та структури бюджетних видатків;
- оцінити ефективність використання фінансових ресурсів у соціальній сфері;
- встановити чинники, під впливом яких формується система фінансування соціальної сфери України;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери;
- розробити пропозиції щодо удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг;
- окреслити перспективи розвитку системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процеси фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Предметом дослідження є сукупність фінансових відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання ресурсів соціальної сфери.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи використано методи аналізу та синтезу наукової літератури, статистичний та порівняльний аналіз даних Державної служби статистики та Міністерства соціальної політики України, метод структурно-логічного узагальнення, системний підхід до дослідження бюджетних процесів, а також елементи економіко-аналітичного моделювання для оцінювання динаміки та структури соціальних видатків. SWOT-аналіз застосовано для оцінювання сильних і слабких сторін системи фінансового забезпечення соціальної сфери, а також визначення зовнішніх можливостей і загроз її розвитку. Ілюстративний метод використано для графічного представлення результатів дослідження у вигляді таблиць і діаграм. Метод узагальнення застосовано для формування узагальнюючих висновків на основі теоретичних і емпіричних даних.

Наукова новизна та практичне значення. Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні теоретичного розуміння фінансового забезпечення соціальної сфери як багаторівневої інституційно-фінансової системи, уточненні ролі центральних органів виконавчої влади у трансформації бюджетних ресурсів у соціальні результати, а також у систематизації факторів, що визначають ефективність соціального фінансування в умовах обмежених ресурсів та зовнішніх економічних викликів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій у діяльності органів державної влади, зокрема при формуванні бюджетних програм Мінсоцполітики, удосконаленні механізмів адресності соціальних виплат та підвищенні результативності використання коштів державного бюджету, спрямованих на соціальні цілі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

1.1. Сутність та значення фінансового забезпечення соціальної сфери

Соціальна сфера охоплює напрями діяльності держави, від яких безпосередньо залежать умови життя населення, доступ до базових послуг та рівень соціальної захищеності громадян. До неї належать освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, соціальне забезпечення, сфера зайнятості та соціальні послуги. Через ці механізми держава забезпечує підтримку населення на різних етапах життєвого циклу, реагує на соціальні ризики та формує умови для розвитку людського потенціалу.

Останніми роками підходи до функціонування соціальної сфери поступово змінюються. Поряд із традиційними формами соціальної підтримки поширюються цифрові сервіси, електронна взаємодія між державними органами, автоматизоване призначення окремих видів допомоги та інструменти адресної підтримки населення. Такі зміни пов'язані зі зростанням вимог до якості соціальних послуг, потребою у більш точному спрямуванні бюджетних ресурсів і скороченні витрат на адміністрування соціальних програм.

Для України додатковим чинником трансформації стала повномасштабна війна. Збільшення кількості отримувачів соціальної підтримки, внутрішнє переміщення населення та погіршення соціально-економічного становища окремих груп громадян зумовили зростання навантаження на систему соціального захисту. У відповідь на ці виклики посилилася роль адресних програм підтримки, цифрових інструментів адміністрування та механізмів контролю за використанням фінансових ресурсів. Водночас на фоні демографічного старіння населення та економічної нестабільності посилюється навантаження на систему соціального забезпечення, що актуалізує питання ефективності фінансового механізму її

функціонування. Зважаючи на це, в умовах економічної кризи саме соціальна сфера є найменш захищеною, а недостатність її фінансування призводить до погіршення соціального захисту та охорони здоров'я населення, зростання рівня безробіття, зниження реальних доходів населення [21].

У науковій літературі поняття соціальної сфери трактується неоднозначно. Зокрема, В. М. Геєць [14] розглядає соціальну сферу як систему інституцій і механізмів, що забезпечують соціалізацію економічного розвитку та формування стабільності суспільства через перерозподіл ресурсів і реалізацію соціальних гарантій. У цьому підході акцент зроблено на макроекономічній функції соціальної сфери як стабілізатора розвитку економіки та суспільства.

Натомість у роботах С. Ю. Гончарової [15] соціальна сфера трактується як сукупність галузей, спрямованих на задоволення базових соціальних потреб населення через виробництво та надання соціальних послуг. У цьому підході домінує функціональний аспект, який акцентує увагу на практичному забезпеченні життєдіяльності людини.

У дослідженнях О. І. Драган і Л. Г. Цимбалюк [18] соціальна сфера визначається як система соціальних інститутів, що реалізують державну соціальну політику через механізми соціального захисту, зайнятості та соціальних послуг. У цьому випадку підкреслюється інституційна складова та роль держави у формуванні соціальних стандартів.

Таким чином, існуючі підходи можна умовно поділити на три групи: інституційний (соціальна сфера як система інститутів), функціональний (як сукупність соціальних послуг) та макроекономічний (як інструмент стабілізації соціально-економічного розвитку) [24]. Узагальнюючи ці підходи, соціальну сферу доцільно розглядати як комплексну систему інститутів, галузей і механізмів, що забезпечують формування, розподіл і реалізацію соціальних благ з метою підвищення рівня та якості життя населення, а також підтримання соціальної стабільності.

У межах функціонування соціальної сфери ключове місце займає її фінансове забезпечення. У Бюджетному кодексі України [3] фінансове

забезпечення соціальної сфери опосередковано розглядається через систему бюджетних видатків на соціальний захист, освіту та охорону здоров'я, що формують основу державної соціальної політики. Водночас у наукових джерелах фінансове забезпечення трактується як система економічних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів для реалізації соціальних функцій держави.

Соціальна сфера у сучасних економічних системах поступово втрачає статус допоміжного елементу бюджетної архітектури, трансформуючись у самостійну підсистему відтворення людського потенціалу, соціальної стабільності та інституційної довіри. У межах такої трансформації фінансове забезпечення соціальної сфери перестає ототожнюватися з механічним розподілом бюджетних асигнувань і набуває рис складного економічного процесу, у якому поєднуються фіскальні інструменти, соціальні зобов'язання держави та довгострокові цілі суспільного розвитку [58].

З позицій теорії державних фінансів соціальні видатки формують особливу категорію публічних витрат, результативність яких не може бути адекватно оцінена виключно через показники короткострокової економічної віддачі. Їхній вплив проявляється опосередковано – через підвищення якості людського життя, зниження соціальної напруги, стабілізацію споживчого попиту та зростання довіри до інститутів держави [38]. Саме ця багатовимірність ефектів зумовлює необхідність розглядати фінансове забезпечення соціальної сфери як окрему економічну категорію, а не як підрозділ загального бюджетного процесу.

У наукових дослідженнях зокрема, В. М. Ткачук [40] О. Д. Василик і К. В. Павлюк [4] простежується кілька концептуальних підходів до трактування сутності фінансового забезпечення соціальної сфери (табл. 1.1). У межах фіскального підходу воно розглядається як елемент системи перерозподілу національного доходу, що забезпечує мінімально допустимий рівень соціальних стандартів [27]. Інституційний підхід акцентує увагу на ролі державних органів, нормативно-правових механізмів і процедур бюджетного планування у формуванні стабільності соціального фінансування [24]. Водночас соціально-економічний підхід

інтерпретує фінансове забезпечення як форму інвестицій у розвиток суспільства, де соціальні витрати розглядаються поряд із витратами на інфраструктуру та інновації [25]. Результативний підхід передбачає оцінювання ефективності фінансування соціальної сфери через аналіз досягнутих результатів і суспільних ефектів порівняно з обсягом використаних ресурсів. У межах цього підходу увага зосереджується на показниках результативності, таких як рівень охоплення населення соціальними послугами, зниження рівня бідності, підвищення доступності медичних та освітніх послуг, а також на системі ключових показників ефективності (KPI). Використання результативного підходу дає змогу визначити ступінь досягнення поставлених соціальних цілей, виявити неефективні напрями використання бюджетних коштів і сформувати підґрунтя для оптимізації структури соціальних видатків.

Синтез зазначених підходів дозволяє сформулювати розширене трактування фінансового забезпечення соціальної сфери як системи економічних відносин, що виникають у процесі формування, акумулювання, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою реалізації соціальних функцій держави та забезпечення сталого відтворення людського потенціалу.

Таблиця 1.1 – Основні підходи до трактування фінансового забезпечення соціальної сфери

Підхід	Сутність підходу	Основний акцент	Практичне значення
Фіскальний	Фінансове забезпечення розглядається як перерозподіл доходів через бюджет	соціальні гарантії та стандарти	забезпечення мінімального рівня соціального захисту
Інституційний	Фінансове забезпечення визначається як система управління фінансовими потоками та регулювання	роль державних органів та нормативних механізмів	підвищення ефективності бюджетного планування і контролю
Соціально-економічний	Соціальні витрати трактуються як інвестиції у розвиток людського капіталу	довгострокові ефекти соціальних програм	формування умов економічного зростання
Результативний	Фінансування оцінюється через співвідношення ресурсів і досягнутих соціальних результатів	ефективність, KPI, соціальний ефект	оптимізація структури соціальних видатків

Джерело: сформульовано автором

Принциповою особливістю цієї системи є асиметрія між моментом здійснення витрат і моментом отримання суспільного ефекту. На відміну від інвестицій у матеріальне виробництво, де результати часто фіксуються у зростанні випуску або прибутковості, соціальні витрати формують ефекти, що накопичуються поступово і проявляються через зміну поведінкових моделей населення, структури зайнятості, демографічних тенденцій та якості інституційного середовища [38].

Водночас фінансове забезпечення соціальної сфери виконує стабілізаційну функцію у макроекономічному вимірі. У періоди економічних спадів саме соціальні трансферти та програми підтримки доходів населення стримують різке скорочення споживчого попиту, зменшуючи амплітуду циклічних коливань. Таким чином, соціальні видатки фактично інтегруються у систему автоматичних стабілізаторів економіки. Функції фінансового забезпечення соціальної сфери в економіці наведені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Функції фінансового забезпечення соціальної сфери в економіці

Функція	Зміст	Приклад прояву
Соціальна	забезпечення соціальних гарантій та підтримка вразливих груп	допомога малозабезпеченим, субсидії
Перерозподільча	перерозподіл доходів між групами населення	пенсійне забезпечення
Стабілізаційна	підтримка економічної стабільності в кризові періоди	соціальні трансферти як автоматичні стабілізатори
Інвестиційна	інвестування в людський капітал і підвищення якості життя	фінансування освіти і медицини
Інституційна	підвищення довіри до держави та її легітимності	виконання соціальних зобов'язань

Джерело: складено автором на основі [4; 18]

Економічне значення фінансового забезпечення соціальної сфери проявляється також у впливі на структуру ринку праці. Доступність освіти, програм перекваліфікації, охорони здоров'я та соціального страхування визначає

мобільність робочої сили, рівень продуктивності та готовність населення до адаптації в умовах технологічних змін [25]. За відсутності стабільних фінансових механізмів у цих сегментах формуються довготривалі дисбаланси, що трансформуються у дефіцит кваліфікованих кадрів і зростання тіньової зайнятості.

Особливу роль відіграє фінансове забезпечення соціальної сфери у формуванні соціального капіталу – сукупності довіри, норм співпраці та інституційної легітимності. Держава, яка систематично не виконує власні соціальні зобов'язання, поступово втрачає довіру громадян, що, у свою чергу, негативно відбивається на податковій дисципліні, інвестиційному кліматі та ефективності публічного управління [14]. У цьому сенсі соціальні видатки набувають не лише економічного, а й стратегічного значення.

В українських умовах значущість фінансового забезпечення соціальної сфери посилюється структурними особливостями економіки: високою часткою соціально вразливих груп, регіональною диференціацією доходів, демографічним старінням населення та тривалими наслідками трансформаційних процесів [27]. Сукупна дія цих факторів зумовлює зростання навантаження на систему соціального фінансування за одночасного обмеження доходної бази бюджету.

У результаті формується своєрідний парадокс: потреба у соціальних видатках зростає швидше, ніж можливості їх фінансового покриття. Це створює ризик поступової ерозії соціальних стандартів або їх формального збереження без реального ресурсного забезпечення. За таких умов фінансове забезпечення соціальної сфери перетворюється на сферу постійних компромісів між економічною доцільністю та соціальною необхідністю [23].

Важливою характеристикою сучасного етапу розвитку соціального фінансування є також зростання ролі інституційної ефективності. Навіть за обмежених ресурсів рівень соціального результату значною мірою залежить від якості бюджетного планування, прозорості процедур розподілу коштів, цифровізації соціальних реєстрів і здатності державних органів мінімізувати втрати, пов'язані з адміністративними витратами та корупційними ризиками [20].

У цьому контексті фінансове забезпечення соціальної сфери дедалі більше розглядається не як статична сукупність джерел фінансування, а як динамічна система управління соціальними потоками ресурсів, орієнтована на досягнення вимірюваних результатів. Такий підхід наближує соціальну політику до принципів програмно-цільового бюджетування, де ключовим стає не сам факт фінансування, а соціальний ефект, отриманий у результаті реалізації відповідних програм [27].

Отже, сутність фінансового забезпечення соціальної сфери полягає у його здатності поєднувати фінансові, соціальні та інституційні функції держави в єдину систему відтворення людського потенціалу та стабілізації суспільного розвитку. Його значення виходить далеко за межі технічного бюджетного процесу, формуючи фундамент соціально-економічної рівноваги, довіри до державних інститутів і довгострокової конкурентоспроможності національної економіки.

1.2. Джерела, механізми та нормативно-правове регулювання фінансування соціальної сфери

Фінансування соціальної сфери відрізняється від більшості інших напрямів бюджетних видатків тим, що його обсяги визначаються не лише фінансовими можливостями держави, а й масштабами соціальних потреб населення. Зростання безробіття, погіршення демографічної ситуації, внутрішня міграція чи збільшення кількості соціально вразливих груп безпосередньо впливають на потребу в додаткових ресурсах. У результаті система фінансування соціальної сфери постійно перебуває під впливом чинників, які складно прогнозувати та контролювати, що підвищує значення ефективного планування і розподілу коштів.

У структурі джерел фінансування соціальної сфери провідну роль традиційно відіграють кошти державного бюджету. Саме через бюджетний механізм держава реалізує основну частину своїх соціальних зобов'язань, забезпечуючи фінансування програм соціального захисту, підтримки малозабезпечених верств

населення, виплат соціальної допомоги, компенсацій та субсидій [3]. Бюджетне фінансування соціальної сфери ґрунтується на принципі загальнодержавної солідарності, коли перерозподіл ресурсів здійснюється між різними групами населення та регіонами з метою зменшення соціальної нерівності.

Переважна частина фінансових ресурсів соціальної сфери надходить із державного бюджету. Така модель дозволяє забезпечувати реалізацію соціальних програм у масштабах усієї країни, проте робить систему залежною від стану публічних фінансів. Коли доходи бюджету скорочуються або виникає потреба у фінансуванні інших пріоритетних напрямів, можливості розширення соціальних програм істотно звужуються. Особливо гостро ця проблема проявляється в періоди криз, коли потреба населення у соціальній підтримці зростає швидше, ніж фінансові можливості держави.

Вагому роль у фінансуванні соціальної сфери відіграють місцеві бюджети. Після реформи децентралізації громади отримали більше повноважень щодо фінансування освітніх, медичних та соціальних послуг. Це дало змогу враховувати місцеві потреби під час розподілу ресурсів, однак водночас посилило відмінності між територіями. Громади з потужною економічною базою мають значно більше можливостей для розвитку соціальної інфраструктури та підтримки населення, ніж території з обмеженими доходами. У результаті доступність і якість окремих соціальних послуг дедалі більше залежать від фінансової спроможності конкретної громади.

Основні джерела фінансування соціальної сфери наведені в табл. 1.3.

Помітну роль у фінансуванні соціальної сфери відіграє система загальнообов'язкового державного соціального страхування. Її ресурси формуються за рахунок страхових внесків і використовуються для фінансування пенсійного забезпечення, виплат у разі тимчасової втрати працездатності, безробіття та інших соціальних ризиків. Стійкість такої системи значною мірою визначається співвідношенням між кількістю платників внесків і отримувачів соціальних виплат. Для України це питання набуває особливого значення через скорочення чисельності населення, трудову міграцію та поширення неформальної

зайнятості. За цих умов зростає навантаження на страхові фонди, а можливості їх фінансового забезпечення розширюються значно повільніше, ніж потреба у відповідних соціальних виплатах.

Таблиця 1.3 – Основні джерела фінансування соціальної сфери

Джерело фінансування	Характеристика	Переваги	Недоліки
Державний бюджет	основне джерело фінансування соціальних програм	гарантія базових виплат	залежність від дефіциту бюджету
Місцеві бюджети	фінансування соціальних послуг на рівні громад	наближеність до потреб населення	різний рівень спроможності громад
Соціальні фонди	формуються за рахунок внесків (страхування)	зменшує навантаження на бюджет	залежність від зайнятості та демографії
Міжнародна допомога	гранти, кредити, донорські програми	підтримка реформ і кризових заходів	залежність від зовнішніх умов
Приватний сектор, ДПП	участь бізнесу та НУО	інноваційність та додаткові ресурси	обмежені масштаби

Джерело: узагальнено автором на основі [32]

Доповнюють систему фінансового забезпечення соціальної сфери міжнародні фінансові ресурси, які надходять у вигляді грантів, кредитів та програм технічної допомоги від міжнародних організацій і наднаціональних інституцій. Такі ресурси відіграють особливо важливу роль у періоди структурних криз, соціально-економічних трансформацій або після масштабних шоків, коли внутрішніх фінансових можливостей держави недостатньо для повного виконання соціальних зобов'язань. Разом із тим використання зовнішнього фінансування супроводжується зростанням залежності від донорських умов та необхідністю адаптації національних механізмів соціальної політики до міжнародних стандартів.

Можливості бюджетного фінансування соціальної сфери не є необмеженими, тому дедалі частіше обговорюється залучення додаткових учасників до надання та фінансування соціальних послуг. Йдеться про співпрацю держави з громадськими організаціями, благодійними фондами, міжнародними інституціями та бізнесом. Такий підхід дозволяє залучати додаткові ресурси для реалізації окремих

соціальних проєктів і водночас враховувати потреби конкретних груп населення. Практика останніх років показала, що значна частина соціальних ініціатив, пов'язаних із підтримкою внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інших вразливих категорій населення, реалізується саме за участю недержавного сектору. Це свідчить про поступове розширення кола суб'єктів, які беруть участь у вирішенні соціальних проблем, та зменшення навантаження на бюджетні механізми підтримки.

Механізми фінансування соціальної сфери (табл. 1.4) охоплюють сукупність інструментів, процедур і методів, за допомогою яких фінансові ресурси трансформуються у конкретні соціальні виплати та послуги.

Таблиця 1.4 – Основні механізми фінансування соціальної сфери

Механізм	Сутність	Інструменти реалізації
Бюджетне фінансування	фінансування соціальних програм через бюджет	бюджетні програми за ПЦМ
Трансфертні виплати	прямі виплати населенню	субсидії, соціальні допомоги
Міжбюджетні трансферти	передача коштів місцевим бюджетам	субвенції, дотації
Соціальне страхування	виплати за рахунок страхових внесків	пенсійне, страхування на випадок безробіття
Грантові та донорські програми	фінансування через міжнародні проєкти	гранти, кредити, технічна допомога
ДПП та контракування послуг	залучення приватного сектору до надання послуг	конкурси, договори, аутсорсинг

Джерело: узагальнено автором на основі [27; 32]

Переважає частина соціальної підтримки населення реалізується через систему соціальних виплат, субсидій та інших трансфертів. Ефективність цих інструментів визначається насамперед рівнем їх адресності. Чим точніше ресурси спрямовуються до населення, яке потребує підтримки, тим вищою є результативність соціальних програм. За відсутності дієвих механізмів верифікації та оцінювання потреб частина коштів може розподілятися між отримувачами, які не належать до найбільш уразливих категорій населення.

Особливе місце у системі фінансового забезпечення займає соціальне страхування. Його фінансова стійкість залежить від чисельності зайнятого населення, рівня оплати праці та масштабів офіційної економічної діяльності. Для України ця проблема має практичне значення через демографічні зміни, трудову міграцію та поширення неформальної зайнятості, які звужують базу надходжень до страхових фондів і збільшують навантаження на систему соціального забезпечення.

Останніми роками помітно змінилися підходи до адміністрування соціальних програм. Створення електронних реєстрів, автоматизація окремих процедур та розвиток цифрових сервісів дали змогу скоротити час обробки інформації, посилити контроль за використанням коштів і спростити доступ громадян до соціальних послуг. Водночас ефективність таких рішень залежить від якості державних інформаційних систем, рівня міжвідомчої взаємодії та здатності органів влади працювати з великими масивами даних.

Система фінансового забезпечення соціальної сфери формується під впливом великої кількості економічних, демографічних та інституційних чинників. Тому її стійкість визначається не стільки обсягом наявних ресурсів, скільки якістю управлінських рішень, здатністю адаптувати механізми фінансування до нових соціальних викликів і забезпечувати максимальний соціальний результат від використання кожної бюджетної гривні.

Фінансування соціальної сфери здійснюється в межах правового поля, яке визначає соціальні гарантії, порядок їх реалізації та джерела ресурсного забезпечення. Законодавство встановлює правила розподілу фінансових ресурсів між рівнями влади, регулює діяльність фондів соціального страхування та визначає повноваження органів, відповідальних за реалізацію соціальної політики.

Нормативно-правова база фінансового забезпечення соціальної сфери охоплює Конституцію України, бюджетне законодавство, закони у сфері соціального захисту та підзаконні нормативні акти. Така структура сформувалася внаслідок різноманітності соціальних ризиків, категорій отримувачів підтримки та

механізмів фінансування, які використовуються державою для виконання своїх соціальних зобов'язань.

Фундаментальним джерелом правового регулювання соціальної сфери залишається Конституція України, яка закріплює принцип соціальної держави та гарантує громадянам право на соціальний захист, достатній життєвий рівень, медичну допомогу, освіту та соціальне забезпечення у випадках втрати працездатності, безробіття чи старості. Саме конституційні положення формують базову логіку соціального фінансування, визначаючи його як обов'язок держави, а не факультативну функцію бюджетної політики [19].

Розвиток конституційних положень здійснюється через норми Бюджетного кодексу України, який визначає принципи формування та виконання бюджетів, структуру бюджетних видатків і механізми міжбюджетних відносин [3]. У контексті соціальної сфери Бюджетний кодекс виконує ключову роль у регламентації джерел фінансування соціальних програм, порядку їх планування та відповідальності розпорядників бюджетних коштів. Водночас практика його застосування виявляє наявність структурної напруги між нормативно закріпленими соціальними зобов'язаннями та реальними фінансовими можливостями бюджетної системи.

Особливе місце у правовому регулюванні фінансового забезпечення соціальної сфери займають спеціальні закони, що визначають державні соціальні стандарти та гарантії. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлює мінімальні параметри соціального забезпечення, які мають бути фінансово забезпечені незалежно від економічної кон'юнктури [33]. Водночас фіксація стандартів у нормативних актах не завжди супроводжується адекватним ресурсним забезпеченням, що породжує розрив між задекларованими гарантіями та їх фактичним виконанням.

Законодавче регулювання соціальних послуг, зокрема Закон України «Про соціальні послуги», формує правові засади організації, фінансування та надання соціальної допомоги на рівні громад і держави [35]. Цей нормативний акт закладає принципи адресності, доступності та якості соціальних послуг, а також визначає

можливість залучення недержавних суб'єктів до їх надання. У фінансовому вимірі це означає поступовий перехід від виключно бюджетної моделі фінансування до більш гнучких механізмів, що передбачають конкуренцію та контрактні форми оплати соціальних послуг.

В цілому основні нормативно-правові акти, які регулюють фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні, можна відобразити в табл. 1.5.

Таблиця 1.5 – Основні нормативно-правові акти, що регулюють фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні

Нормативний акт	Основний зміст	Значення для фінансування
Конституція України	гарантує соціальні права громадян	формує базові соціальні зобов'язання держави
Бюджетний кодекс України	регламентує бюджетний процес і видатки	визначає порядок фінансування соцпрограм
ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»	встановлює соціальні стандарти	визначає мінімальні параметри забезпечення
ЗУ «Про соціальні послуги»	регулює порядок надання послуг	визначає механізми фінансування соціальних послуг
ЗУ «Про Державний бюджет на 2026» (затверджується щороку)	визначає доходи і видатки державного бюджету на відповідний рік, встановлює обсяги фінансування за бюджетними програмами	безпосередньо визначає обсяги та напрями фінансування соціальної сфери, розподіл коштів на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та інші соціальні програми

Джерело: складено автором на основі [3; 19; 33; 35; 32]

Окреме місце у системі правового регулювання займає законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Воно встановлює правила формування та використання коштів страхових фондів, визначає перелік страхових випадків і порядок здійснення відповідних виплат. Фінансова стійкість цієї системи безпосередньо пов'язана зі станом ринку праці, оскільки основним джерелом надходжень залишаються страхові внески працюючого населення та роботодавців. Через це скорочення зайнятості, трудова міграція або поширення неформальної праці відразу впливають на можливості фінансування соціальних зобов'язань. Саме тому питання розвитку соціального страхування виходить за межі соціальної

політики та безпосередньо пов'язується з економічним розвитком країни і станом її ринку праці.

Інституційне наповнення правового регулювання фінансового забезпечення соціальної сфери забезпечується діяльністю центральних органів виконавчої влади, насамперед Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. Положення про Міністерство визначає його повноваження у сфері формування державної соціальної політики, координації соціальних програм і управління бюджетними ресурсами [31]. У практичному вимірі це означає, що саме Мінсоцполітики виступає ключовим суб'єктом трансформації нормативних вимог у конкретні фінансові рішення.

Практична реалізація соціальної політики значною мірою залежить від підзаконного нормативного регулювання. Саме на цьому рівні визначаються порядок призначення соціальних виплат, механізми фінансування окремих програм, правила використання бюджетних коштів та процедури контролю. Тому зміни до постанов уряду або відомчих нормативних документів часто мають для функціонування соціальної сфери не менше значення, ніж зміни до законів. Водночас постійне коригування нормативної бази ускладнює довгострокове планування соціальних програм і створює додаткове навантаження на органи, відповідальні за їх адміністрування. У результаті частина управлінських ресурсів спрямовується на адаптацію до нових вимог замість підвищення якості соціальних послуг та ефективності використання фінансових ресурсів.

Суттєвим аспектом нормативно-правового регулювання фінансового забезпечення соціальної сфери є проблема узгодженості законодавства. Наявність численних нормативних актів, прийнятих у різні періоди та в умовах різної економічної ситуації, призводить до фрагментарності правового поля та дублювання функцій. У результаті розпорядники бюджетних коштів змушені діяти в умовах правової невизначеності, що негативно впливає на ефективність фінансового управління [4546].

Основні проблеми нормативно-правового регулювання фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні відображені в табл. 1.6.

Таблиця 1.6 – Основні проблеми нормативно-правового регулювання фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні

Проблема	Її прояв	Наслідки для соціального фінансування
Фрагментарність законодавства	багато активів, дублювання норм	складність управління фінансовими потоками
Часті зміни підзаконних актів	нестабільність процедур	низька прогнозованість видатків
Невідповідність стандартів ресурсам	гарантії існують формально	розрив між правами і фінансуванням
Відсутність єдиної методики оцінки ефективності	немає чітких КРІ	складно оцінити соціальний ефект
Надмірна бюрократія	складні процедури адміністрування	високі адміністративні витрати

Джерело: узагальнено автором на основі [18]

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективність соціального фінансування залежить не лише від обсягів ресурсів, а й від передбачуваності правил їх розподілу. У країнах ЄС механізми фінансування соціальних програм зазвичай інтегровані із системою середньострокового бюджетного планування, що дає змогу узгоджувати соціальні зобов'язання держави з наявними фінансовими ресурсами. Для України проблема узгодженості між стратегічними цілями соціальної політики та бюджетними можливостями залишається актуальною, особливо в умовах високої невизначеності та частого коригування бюджетних пріоритетів.

Останніми роками в системі управління державними фінансами поступово посилюється увага до оцінювання результатів використання бюджетних коштів. Це проявляється у розширенні практики програмно-цільового бюджетування, застосуванні показників результативності бюджетних програм та підвищенні вимог до відкритості інформації про використання ресурсів. Разом із цим оцінювання соціальних видатків залишається складним завданням, оскільки соціальний ефект не завжди можна виміряти за допомогою стандартних фінансових показників. Саме тому питання розроблення підходів до оцінювання результативності соціальних програм залишається одним із напрямів подальшого розвитку системи державних фінансів.

Отже, нормативно-правове регулювання фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні формує складну й багаторівневу систему, у якій

поєднуються конституційні гарантії, бюджетні механізми та спеціалізоване соціальне законодавство. Водночас наявні правові інструменти не завжди забезпечують належну узгодженість між соціальними зобов'язаннями держави та її фінансовими можливостями, що зумовлює потребу подальшого вдосконалення нормативної бази з урахуванням економічних реалій і міжнародного досвіду.

1.3. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціальної сфери

У процесі формування ефективної системи фінансового забезпечення соціальної сфери особливого значення набуває аналіз зарубіжного досвіду, оскільки саме в межах порівняльних досліджень стає можливим виявлення інституційних закономірностей, що визначають стійкість соціальних моделей у довгостроковій перспективі. Соціальні системи різних країн формувалися під впливом історичних, економічних і культурних чинників, однак у сучасних умовах глобалізації вони дедалі частіше демонструють спільні риси, пов'язані з необхідністю забезпечення фінансової збалансованості соціальних зобов'язань держави.

У науковій літературі традиційно виокремлюють декілька базових моделей фінансового забезпечення соціальної сфери, які відрізняються рівнем державної участі, структурою джерел фінансування та характером соціальних гарантій. Найбільш відомими серед них є скандинавська, континентально-європейська та англосаксонська моделі, кожна з яких формує власну логіку взаємодії між бюджетною системою, ринком праці та інститутами соціального страхування [40].

Таблиця 1.7 – Порівняння моделей фінансового забезпечення соціальної сфери у світі

Модель	Країни-представники	Основне джерело фінансування	Особливості
Скандинавська	Швеція, Данія, Норвегія	податки, державний бюджет	універсальні соціальні послуги, високі гарантії
Континентально-європейська	Німеччина, Франція	бюджет + страхові фонди	залежність гарантій від трудової діяльності
Англосаксонська	США, Велика Британія	приватні системи + адресна підтримка	обмежені державні програми, сильний приватний сектор
Середземноморська	Італія, Іспанія, Португалія, Греція	бюджет, соціальне страхування	значна роль сімейної підтримки, фрагментарність соціальних програм, високі пенсійні видатки

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 52; 49]

У табл. 1.7 представлено порівняльну характеристику основних моделей фінансового забезпечення соціальної сфери, що сформувалися у світовій практиці та відрізняються за джерелами фінансування, рівнем державної участі та характером соціальних гарантій.

Скандинавська модель, представлена країнами Північної Європи, характеризується високим рівнем податкової мобілізації та універсальністю соціальних послуг. Фінансування соціальної сфери в межах цієї моделі ґрунтується переважно на податкових надходженнях, що дозволяє забезпечити широкий доступ населення до соціальних благ незалежно від рівня доходів або участі у системі соціального страхування. Водночас така модель передбачає високий рівень довіри до державних інститутів і готовність громадян сплачувати значні податки в обмін на соціальну захищеність [2].

Континентально-європейська модель, поширена у країнах Західної та Центральної Європи, базується на поєднанні бюджетного фінансування та системи обов'язкового соціального страхування. У цій моделі соціальні гарантії тісно пов'язані з трудовою діяльністю, а фінансування здійснюється за рахунок страхових внесків роботодавців і працівників за активної участі держави у перерозподілі ресурсів [52]. Це дозволяє зменшити пряме навантаження на бюджет,

проте робить соціальну сферу вразливою до демографічних змін і коливань зайнятості.

В англосаксонських країнах соціальна політика будується на інших принципах. Держава концентрує ресурси переважно на підтримці населення, яке не може самостійно забезпечити базові соціальні потреби, тоді як значна частина соціальних послуг фінансується через приватні механізми. Така модель зменшує навантаження на державні фінанси та створює ширші можливості для розвитку недержавного сектору. Водночас рівень доступу до окремих послуг значною мірою залежить від фінансових можливостей громадян, що посилює ризик соціальної диференціації.

Порівняння різних моделей соціального забезпечення показує, що вирішальне значення має не стільки джерело фінансування, скільки здатність інституцій забезпечувати ефективне управління ресурсами. Однакові за обсягом соціальні видатки можуть давати різні результати залежно від якості адміністрування, рівня довіри до державних інститутів, адресності соціальної підтримки та ефективності контролю за використанням коштів. Саме тому успішність соціальної політики визначається комплексом організаційних і фінансових рішень, а не окремими характеристиками тієї чи іншої моделі.

Досвід більшості економічно розвинених країн свідчить про поступове розширення кола джерел фінансування соціальної сфери. Поряд із бюджетними ресурсами використовуються кошти соціального страхування, програми роботодавців, благодійні та громадські ініціативи, а також механізми співпраці держави з приватним сектором. Така структура фінансування робить соціальну систему менш залежною від бюджетних обмежень і створює додаткові можливості для реагування на зміни соціальних потреб населення.

Помітні зміни відбулися у підходах до оцінювання соціальних видатків, де акцент поступово зміщується на вимірювання отриманих результатів. У країнах Європейського Союзу та державах – членах ОЕСД дедалі ширше застосовуються механізми оцінювання ефективності соціальних видатків, які ґрунтуються на аналізі досягнутих соціальних результатів, а не лише обсягів використаних коштів

[49]. Це сприяє підвищенню прозорості соціального фінансування та формуванню суспільної довіри до державних інститутів.

Досвід інших країн показує, що однакові інструменти соціального фінансування можуть давати різні результати залежно від умов їх застосування. Ефективність страхових механізмів, адресних програм підтримки чи результативного бюджетування значною мірою залежить від якості державного управління, рівня економічного розвитку, структури зайнятості населення та фінансових можливостей держави. З цієї причини для України практичний інтерес становить не копіювання окремих моделей, а розуміння принципів, на яких вони функціонують, та можливостей їх адаптації до вітчизняної системи соціального забезпечення.

Порівняльний аналіз показує, що для України найбільш перспективними є не загальні декларативні моделі на кшталт “скандинавської” чи “англосаксонської”, а конкретні управлінські та фінансові інструменти: динамічні соціальні реєстри, міжвідомча цифрова сумісність, результативне бюджетування, контрагування окремих послуг та механізми *shock-responsive social protection*. Саме такі елементи краще адаптуються до українських умов, оскільки їх можна впроваджувати поетапно, без спроби механічно перенести чужу модель соціальної держави в цілому. Переваги та ризики використання зарубіжного досвіду в Україні відображені в табл. 1.8.

Зарубіжна практика показує, що проблеми соціальної сфери рідко пояснюються браком фінансування. Значно частіше причиною стають недоліки управління ресурсами, фрагментація відповідальності між установами та відсутність якісної оцінки результатів програм. OECD відзначає, що саме ці фактори часто обмежують ефективність соціальних послуг і посилюють нерівність доступу до них. Для України такий досвід є показовим, оскільки модернізація соціальної сфери потребує одночасних змін у фінансуванні, системі управління та механізмах контролю результатів.

Таблиця 1.8 – Переваги та ризики використання зарубіжного досвіду в Україні

Елемент зарубіжного досвіду	Зміст елемента та країни/практики	Потенційні переваги для України	Ризики та обмеження для України
1	2	3	4
Динамічні соціальні реєстри та міжвідомча цифрова взаємодія	У практиці Світового банку динамічні соціальні реєстри розглядаються як “backbone” adaptive social protection: вони дають змогу постійно оновлювати дані домогосподарств, швидше ідентифікувати вразливі групи та об’єднувати інформацію з іншими державними системами. Естонська модель X-Road показує, як працює обов’язкова міжсистемна взаємодія державних баз даних.	Для України це означає меншу фрагментацію реєстрів, швидшу перевірку права на допомогу, кращу адресність виплат, спрощення адміністрування та вищу готовність системи до кризових рішень. Це прямо корелює і з поточними реформами в межах проєкту INSPIRE, де передбачено цифровізацію соціальної підтримки.	Потребує значних інвестицій, якісного захисту персональних даних, кіберстійкості, сумісності реєстрів і постійного оновлення інформації. За неповних або застарілих даних ефект адресності може знижуватися.
Результативне бюджетування та spending reviews у соціальній сфері	У більшості країн OECD використовується performance-informed budgeting: соціальні програми оцінюють за показниками результативності; додатково застосовують spending reviews для перегляду неефективних видатків.	Для України це може дати тісніший зв’язок між фінансуванням і реальним соціальним ефектом, покращити пріоритезацію видатків в умовах дефіциту ресурсів, підвищити прозорість для донорів і аргументованість бюджетних рішень.	Основний ризик полягає в тому, що без якісних даних і сталої методології показники можуть стати формальними. Потрібна сильна аналітична спроможність органів влади, інакше оцінювання результативності буде декларативним.
Контрактування соціальних послуг у недержавних провайдерів під публічним фінансуванням	У країнах ЄС соціальні послуги надаються і державними структурами, і неприбутковими або приватними організаціями за договорами, субсидіями чи service contracts. OECD наводить приклади Австрії, Бельгії, Данії, Франції, Німеччини, де роль non-profit providers є вагомим.	Для України це може означати ширшу мережу постачальників соціальних послуг, вищу гнучкість на місцевому рівні, можливість залучення організацій, швидше розширення доступу до послуг без розбудовування державної інфраструктури.	Ризики пов’язані з високими трансакційними витратами контракування, складністю вимірювання якості “людиноцентричних” послуг, нерівною спроможністю контролювати виконавців і небезпекою фрагментації стандартів якості.

1	2	3	4
Страхове фінансування окремих соціальних ризиків на континенталь но-європейській моделі	Континентальна європейська практика спирається на поєднання бюджету і внескових механізмів. Німеччина є показовою тим, що старіння населення прямо тисне на стійкість публічних фінансів і підвищує попит на пов'язані з віком соціальні та медичні послуги; водночас навіть страхові моделі не покривають усі витрати повністю.	Для України адаптація таких підходів може частково диверсифікувати джерела фінансування, зменшити навантаження на загальний бюджет щодо окремих довгострокових соціальних ризиків, зробити фінансування певних послуг більш передбачуваним.	Водночас для України обмеження дуже суттєві: старіння населення, трудова міграція, тіньова зайнятість і вузька база внесків можуть знизити ефект такої моделі. Крім того, навіть у Німеччині страхове покриття довготривалого догляду не покриває всі витрати, тому механічне копіювання моделі недоцільне.
Shock-responsive social protection: вертикальне та горизонтальне розширення допомоги під час криз	У підходах Світового банку адаптивний соціальний захист передбачає швидке масштабування підтримки під час шоків: вертикально — збільшення виплат тим, хто вже є у системі; горизонтально — тимчасове включення нових постраждалих домогосподарств.	Для України, яка функціонує в умовах війни, це один із найбільш релевантних елементів: він дає можливість швидше реагувати на переміщення населення, втрату доходів, локальні гуманітарні шоки та зміни статусу домогосподарств без повного “перезапуску” системи допомоги.	Але ця модель працює лише за наявності актуальних даних, технічної готовності платіжної інфраструктури, чітких правил масштабування та достатніх фінансових резервів. Без цього можливі помилки включення та затримки у виплатах.

Джерело: складено автором на основі [1; 43; 47; 50; 51; 58; 5]

Отже, результати порівняльного аналізу свідчать, що пошук «ідеальної» моделі фінансування соціальної сфери для України не має практичного змісту. Значно більшого ефекту можна досягти через впровадження окремих управлінських та фінансових рішень, які довели свою ефективність в інших країнах. Передусім це стосується цифрового адміністрування соціальної підтримки, підвищення адресності виплат, розвитку систем оцінювання результатів соціальних програм і розширення участі недержавного сектору у наданні соціальних послуг. Такі інструменти узгоджуються з поточними напрямками реформування соціальної сфери та можуть бути реалізовані без кардинальної перебудови існуючої системи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз фінансування соціальної сфери: динаміка обсягів та структури

Соціальна сфера залишається одним із найбільших споживачів бюджетних ресурсів в Україні. Водночас динаміка соціальних видатків відображає не лише масштаби державної підтримки населення, а й зміну бюджетних пріоритетів під впливом економічних і безпекових викликів. Після 2022 року система державних фінансів функціонує в умовах постійного зростання потреб у фінансуванні сектору безпеки та оборони, що безпосередньо впливає на структуру бюджетних видатків. У зв'язку з цим аналіз соціальних видатків дає змогу оцінити, яким чином змінювалася роль соціальної сфери у системі державних фінансів протягом досліджуваного періоду.

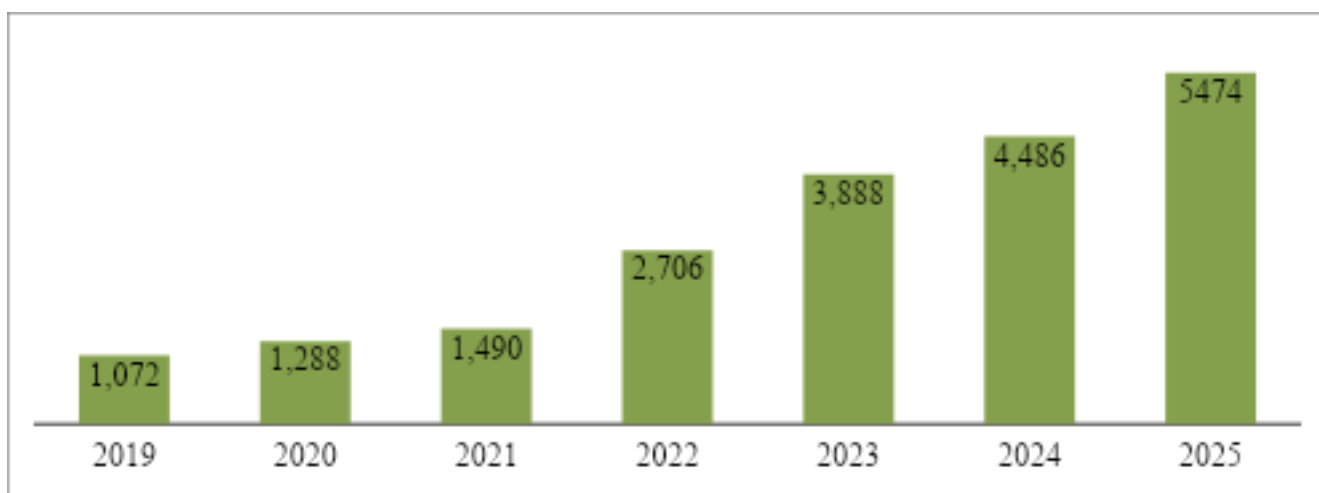

Рисунок 2.1 – Динаміка загальних видатків державного бюджету України у 2019–2025 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [11; 12]

Передусім доцільно розглянути загальну динаміку видатків державного бюджету, оскільки саме вона формує макроекономічну основу фінансування соціальної сфери (рис. 2.1).

Аналіз даних рис. 2.1 свідчить про наявність чіткої тенденції до зростання загальних видатків державного бюджету України протягом досліджуваного періоду. У 2019–2021 роках зростання мало поступовий характер і було зумовлене економічною динамікою, інфляційними процесами та розширенням бюджетних програм. Проте після 2022 року спостерігається різке збільшення обсягів видатків, що пояснюється насамперед повномасштабною війною, необхідністю фінансування оборони, гуманітарної підтримки населення та відновлення інфраструктури.

Зростання видатків із 1,49 трлн грн у 2021 році до 5,47 трлн грн у 2024 році означає майже чотирикратне збільшення бюджетного навантаження. Водночас це зростання має не лише номінальний, а й структурний характер: змінюється співвідношення між різними напрямками витрат, що безпосередньо впливає на фінансування соціальної сфери.

У цьому контексті важливо проаналізувати динаміку видатків на соціальний захист, який є центральним елементом соціальної сфери (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Динаміка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2019–2025 рр.

Рік	Видатки на соцзахист, млрд грн	Загальні видатки, млрд грн	Частка, %
2019	218	1072	20,3
2020	322	1288	25,0
2021	367	1490	24,6
2022	405	2706	15,0
2023	456	3888	11,7
2024	579	4486	12,9
2025	453	5474	8,3

Джерело: складено автором на основі [11]

Дані табл. 2.1 свідчать про зміну ролі соціального захисту у структурі державних видатків протягом досліджуваного періоду. Якщо у 2020 році на

соціальний захист та соціальне забезпечення спрямовувалося 25,0 % усіх бюджетних видатків, то у 2023 році цей показник знизився до 11,7 %, а у 2025 році – до 8,3 %. Водночас обсяги фінансування залишалися значними та досягли максимального значення у 2024 році – 579 млрд грн.

Зниження питомої ваги соціального захисту у структурі бюджету пояснюється насамперед стрімким зростанням загальних державних видатків після початку повномасштабної війни. У 2022–2025 рр. основний приріст бюджетних ресурсів був спрямований на фінансування сектору безпеки та оборони, що змінило структуру бюджетних пріоритетів. У результаті соціальний захист зберіг статус одного з найбільших напрямів державних видатків, проте його частка у бюджеті суттєво скоротилася.

Окремо слід відзначити 2020 рік, коли видатки на соціальний захист збільшилися майже на 48 % порівняно з попереднім роком. Таке зростання було пов'язане з необхідністю реагування на наслідки пандемії COVID-19 та розширенням програм соціальної підтримки населення. У цей період соціальні видатки виконували функцію стабілізації доходів домогосподарств і пом'якшення негативних соціально-економічних наслідків кризи.

Таким чином, динаміка соціальних видатків свідчить про збереження соціальної функції держави навіть в умовах посилення бюджетних обмежень, хоча після 2022 року фінансування соціального захисту здійснюється в умовах зростаючої конкуренції за бюджетні ресурси.

Для більш детального розуміння структури фінансування соціальної сфери доцільно розглянути розподіл видатків за основними напрямками (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Видатки державного бюджету України на соціальну сферу за основними напрямками у 2024–2025 рр., млрд грн

Напрямок	2024 р.	2025 р.
Соціальний захист	579	453
Охорона здоров'я	217	217
Освіта	309	198,9
Культура	10	10,3

Джерело: складено автором на основі [11]

Аналіз структури соціальних видатків свідчить про домінування соціального захисту, який формує основу державної соціальної політики. Значна частина цих коштів спрямовується на пенсійне забезпечення, соціальні допомоги, субсидії та підтримку внутрішньо переміщених осіб.

Фінансування освіти та охорони здоров'я має іншу спрямованість порівняно із соціальним захистом. Соціальні виплати переважно компенсують втрату доходів або підтримують рівень добробуту окремих груп населення, тоді як видатки на освіту й медицину впливають на продуктивність праці, стан здоров'я населення та якість трудових ресурсів у майбутньому. Саме тому скорочення фінансування цих напрямів виходить за межі поточного бюджетного періоду та може позначатися на соціально-економічному розвитку країни в довгостроковій перспективі. Зменшення видатків на освіту у 2025 році свідчить про зміщення бюджетних пріоритетів у бік першочергових потреб воєнного часу.

Незначною залишається частка видатків на культуру та інші соціально-гуманітарні напрями. Така структура бюджету є закономірною в умовах високого навантаження на державні фінанси. Водночас саме ці сфери впливають на суспільну згуртованість, збереження культурного середовища та підтримку суспільної стійкості, значення яких зростає в періоди тривалих криз і воєнних випробувань.

Соціальна сфера в широкому розумінні залишається одним із найбільших напрямів бюджетних витрат. Частка на рівні близько 40% підтверджує високий рівень соціальної орієнтації держави навіть в умовах війни.

Водночас структура цих видатків демонструє певну диспропорційність. Переважання соціального захисту над іншими напрямками свідчить про домінування трансфертної моделі соціальної політики, коли основний акцент робиться на перерозподілі ресурсів, а не на інвестиціях у розвиток людського капіталу. Така модель є типовою для країн із обмеженими фінансовими можливостями, проте в довгостроковій перспективі може стримувати економічне зростання.

Аналіз бюджетних показників засвідчив, що протягом досліджуваного періоду обсяги фінансування соціальної сфери зростали, однак її місце у структурі державних видатків поступово змінювалося. Після початку повномасштабної війни основний приріст бюджетних ресурсів спрямовувався на потреби сектору безпеки та оборони, унаслідок чого частка соціальних видатків скоротилася. Таким чином, збільшення обсягів фінансування соціальної сфери відбувалося на тлі ще швидшого зростання загальних видатків державного бюджету.

Найбільшим напрямом соціального фінансування залишається соціальний захист населення, на який припадає основна частина відповідних видатків. Така структура свідчить про концентрацію ресурсів на підтримці поточних соціальних потреб населення. Частка видатків на освіту та охорону здоров'я є нижчою, що відображає діючу систему бюджетних пріоритетів і підтверджує переважання компенсаційних механізмів соціальної політики над напрямами, пов'язаними з довгостроковим розвитком соціальної сфери.

Таким чином, сучасна модель фінансування соціальної сфери в Україні перебуває у стані трансформації: з одного боку, держава змушена забезпечувати високий рівень соціальних гарантій, а з іншого — функціонувати в умовах жорстких фінансових обмежень. Це зумовлює необхідність підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, оптимізації структури видатків та поступового переходу від переважно трансфертної моделі до інвестиційно-орієнтованої моделі соціальної політики.

2.2. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері

Ефективність використання фінансових ресурсів у соціальній сфері визначається не лише обсягом видатків, а передусім ступенем досягнення соціальних результатів — зниженням рівня бідності, підвищенням доступності

соціальних послуг, покращенням показників здоров'я населення та якості освіти. У сучасних умовах для України особливо важливим є поєднання обмежених фінансових ресурсів із високими соціальними зобов'язаннями держави, що обумовлює необхідність переходу до результативного підходу в управлінні бюджетними коштами.

Оцінка ефективності передбачає аналіз співвідношення між витратами та досягнутими результатами, а також виявлення структурних проблем у системі соціального фінансування.

Таблиця 2.3 – Основні показники ефективності фінансування соціальної сфери в Україні у 2019–2024 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Рівень бідності (% населення) [11]	23,1	24,2	20,6	24,1	21,0	20,0
Частка соц. видатків у ВВП (%) [12]	18,2	20,5	19,7	17,8	16,5	16,0
Частка соц. трансфертів у доходах домогосподарств (%) [48]	32	35	34	38	36	35
Індекс людського розвитку (HDI) [44]	0,750	0,752	0,773	0,773	0,773	0,78

Джерело: розроблено автором на основі [44; 48; 11; 12]

Аналіз даних табл. 2.3 свідчить, що ефективність соціального фінансування в Україні має суперечливий характер. З одного боку, соціальні трансферти відіграють значну роль у формуванні доходів домогосподарств, що підтверджує їхню важливість як інструменту підтримки населення. З іншого боку, рівень бідності залишається відносно високим, що свідчить про обмежену результативність існуючої системи.

Зростання частки соціальних трансфертів у доходах населення у кризові роки (2020, 2022) підтверджує їх функцію як автоматичного стабілізатора економіки. Проте відсутність суттєвого довгострокового зниження бідності свідчить про те, що ці витрати мають переважно компенсаційний, а не трансформаційний характер.

Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері має враховувати не лише бюджетні параметри, а й фактичне сприйняття системи її отримувачами. За результатами національного опитування, підготовленого KSE Institute за сприяння Міністерства соціальної політики України

та ЮНІСЕФ [29, с. 5], лише 22% респондентів вважають систему соціальної підтримки ефективною, тоді як 48% оцінюють її як неефективну. Крім того, 57% опитаних вказали, що отримати допомогу від держави складно, а середня оцінка задоволеності отриманими виплатами становить лише 4,08 бала з 10, що свідчить про обмежену результативність соціального фінансування з точки зору кінцевого отримувача [29, с. 7].

Таблиця 2.4 – Оцінка ефективності окремих напрямів соціальних видатків у 2024 р.

Напрямок	Обсяг фінансування, млрд грн	Ключові результати	Оцінка ефективності
Соціальний захист	579	зниження соціальної напруги, підтримка ВПО	середня
Охорона здоров'я	217	стабілізація медичної системи, доступність послуг	середня–висока
Освіта	309	забезпечення функціонування системи освіти	середня
Соціальні послуги	~20–30	підтримка вразливих груп	низька–середня

Джерело: [11; 37]

Дані табл. 2.4 демонструють, що ефективність соціальних видатків суттєво відрізняється залежно від напрямку. Найбільш витратним є соціальний захист, однак його ефективність оцінюється як середня, оскільки значна частина коштів спрямовується на поточні трансферти, які не створюють довгострокового економічного ефекту.

У сфері охорони здоров'я ефективність є вищою, що пов'язано з проведенням реформ (зокрема, впровадженням НСЗУ та принципу “гроші йдуть за пацієнтом”), які дозволили підвищити прозорість фінансування та контроль за використанням коштів [28].

Освіта демонструє середній рівень ефективності, оскільки, незважаючи на значні видатки, існують проблеми якості освітніх послуг і нерівного доступу.

Таблиця 2.5 – Основні проблеми ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері

Проблема	Її прояв	Наслідки
Низька адресність виплат	отримання допомоги нецільовими групами	неефективне використання коштів
Фрагментація програм	дублювання функцій різними органами	зростання адміністративних витрат
Високі адміністративні витрати	складні процедури управління	зниження результативності
Недостатня цифровізація	обмежений обмін даними	помилки у нарахуванні допомоги
Відсутність КРІ	неможливість оцінити результат	формальність бюджетування

Джерело: [37]

Рахункова палата України неодноразово вказує на проблеми неефективного використання бюджетних коштів у соціальній сфері, зокрема через дублювання програм та недостатній контроль за їх реалізацією [37].

OECD також підкреслює, що відсутність чітких показників ефективності у соціальних програмах є однією з ключових причин низької результативності бюджетних витрат [47].

Таблиця 2.6 – Порівняння ефективності соціальних видатків України та країн ЄС, 2024 р.

Показник	Україна	ЄС (середнє)
Соціальні видатки / соціальний захист до ВВП	18,4% ВВП	19,2% ВВП
Сукупні соціальні виплати та соціальний захист до ВВП	21,7% ВВП	27,3% ВВП
Рівень бідності населення	37,0%	16,2% (ризик бідності та соціального виключення)
Ефективність адресності соціальної підтримки	середній рівень, система перебуває на етапі модернізації	високий рівень, переважають цифрові механізми таргетування
Рівень цифровізації соціальних послуг	високий, через платформу «Дія» та Єдину інформаційну систему соціальної сфери	високий, інтегровані цифрові системи соціального забезпечення в більшості країн ЄС

Джерело: [53; 10; 11]

Дані табл. 2.6 показують, що частка соціальних видатків у ВВП України залишається нижчою, ніж у більшості країн Європейського Союзу. Водночас відмінності між країнами пояснюються не лише масштабами фінансування. Значний вплив мають якість адміністрування соціальних програм, рівень цифровізації, механізми верифікації отримувачів допомоги та здатність держави спрямовувати ресурси саме тим групам населення, які їх потребують.

Результати проведеного дослідження свідчать, що українська модель фінансування соціальної сфери забезпечує виконання базових функцій соціального захисту та підтримки населення в кризових умовах. Саме це стало одним із чинників збереження соціальної стабільності в період пандемії COVID-19 та після початку повномасштабної війни. Водночас структура соціальних видатків залишається орієнтованою переважно на фінансування поточних потреб і компенсаційних виплат.

Висока частка трансфертів у структурі соціального фінансування обмежує можливості спрямування ресурсів на напрями, пов'язані з підвищенням якості освіти, охорони здоров'я та розвитком соціальної інфраструктури. У результаті соціальні видатки виконують переважно функцію підтримки доходів населення, тоді як їхній вплив на довгострокові соціально-економічні зміни залишається обмеженим.

Виявлені проблеми вказують на необхідність перегляду підходів до управління фінансовими ресурсами соціальної сфери. Подальше підвищення ефективності соціальних видатків пов'язане з розширенням адресних механізмів підтримки, використанням цифрових інструментів адміністрування, оцінюванням результативності бюджетних програм та більш збалансованим розподілом ресурсів між поточними соціальними виплатами і напрямками розвитку.

2.3. Проблеми та фактори, що впливають на фінансове забезпечення соціальної сфери

Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні формується в умовах значного тиску як з боку внутрішніх структурних дисбалансів, так і зовнішніх економічних та політичних викликів. Результати попереднього аналізу показали, що, незважаючи на суттєві обсяги фінансування, ефективність використання ресурсів залишається обмеженою. Це обумовлює необхідність систематизації ключових проблем і факторів, що визначають функціонування цієї сфери.

Таблиця 2.7 – Оцінка проблем фінансування соціальної сфери в Україні

Проблема	Суть проблеми	Ступінь впливу	Наслідки
Хронічний дефіцит бюджетних ресурсів	обмежені доходи бюджету при зростанні соціальних зобов'язань	високий	недофінансування програм, затримки виплат
Низька адресність соціальних виплат	отримання допомоги нецільовими групами	високий	неефективне використання коштів
Домінування трансфертної моделі	переважання пасивних виплат над інвестиціями	високий	відсутність довгострокового ефекту
Фрагментація соціальних програм	дублювання функцій між органами влади	середній	зростання адміністративних витрат
Недостатня цифровізація	обмежений обмін даними між реєстрами	середній	помилки у нарахуванні допомоги
Залежність від зовнішнього фінансування	значна роль міжнародної допомоги	високий	фінансова нестійкість системи
Демографічні проблеми	старіння населення, міграція	високий	зростання навантаження на бюджет

Джерело: узагальнено автором на основі попереднього аналізу

Аналіз табл. 2.7 дозволяє зробити висновок, що проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Ключовою з них є хронічний дефіцит бюджетних ресурсів, який виникає через структурний розрив між доходною базою бюджету та обсягом соціальних зобов'язань держави. Ця проблема має системний характер і посилюється в умовах

воєнного стану, коли значна частина ресурсів перерозподіляється на оборонні потреби.

Не менш важливою є проблема низької адресності соціальних виплат, яка знижує загальну ефективність соціального фінансування. Частина коштів спрямовується не на найбільш вразливі категорії населення, що призводить до “розмивання” соціального ефекту. Це, у свою чергу, знижує віддачу від кожної бюджетної гривні.

Проблема домінування трансфертної моделі свідчить про те, що соціальна політика в Україні орієнтована переважно на короткострокову підтримку населення, а не на формування довгострокових передумов розвитку. Така структура видатків обмежує їх мультиплікативний ефект і не сприяє економічному зростанню.

Демографічні тенденції належать до чинників, які держава практично не може змінити у короткостроковій перспективі, проте саме вони значною мірою визначають майбутні потреби у соціальному фінансуванні. Зменшення чисельності економічно активного населення звужує базу податкових надходжень і соціальних внесків, тоді як старіння населення збільшує потребу у пенсійному забезпеченні, медичних та соціальних послугах. У результаті система соціального фінансування стикається з постійним дисбалансом між зростанням потреб і наявними ресурсами.

У дослідженні KSE показано, що лише 20% вважають себе обізнаними про соціальні послуги, а лише 3% респондентів змогли коректно визначити, що таке соціальні послуги відповідно до класифікатора. Це дуже хороший доказ для проблеми низької поінформованості, слабкої комунікації та обмеженої доступності послуг, навіть якщо формально кошти на них виділяються. [29].

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість проблем мають не ситуативний, а структурний характер, що потребує комплексних реформ, а не точкових рішень.

Результати PESTEL-аналізу (табл. 2.8) свідчать, що на систему фінансового забезпечення соціальної сфери одночасно впливають всі види чинників. Найбільш

вагомий вплив мають економічні та соціальні фактори, які формують фундаментальні обмеження та потреби.

Економічні фактори визначають ресурсну базу соціальної сфери. Низькі темпи економічного зростання, інфляція та бюджетний дефіцит обмежують можливості держави щодо фінансування соціальних програм. При цьому в умовах високої інфляції навіть зростання номінальних видатків не завжди означає реальне підвищення рівня соціального забезпечення.

Таблиця 2.8 – Фактори, що впливають на фінансове забезпечення соціальної сфери (PESTEL-аналіз)

Група факторів	Фактори	Характер впливу
Політичні (P)	воєнний стан, державна політика, реформи	визначають пріоритети фінансування
Економічні (E)	рівень ВВП, інфляція, дефіцит бюджету	обмежують фінансові ресурси
Соціальні (S)	старіння населення, рівень бідності, міграція	збільшують попит на соціальні витрати
Технологічні (T)	цифровізація, електронні реєстри	підвищують ефективність управління
Екологічні (E)	наслідки війни, екологічні ризики	формують додаткові соціальні витрати
Правові (L)	законодавство, соціальні стандарти	визначають обсяг зобов'язань держави

Джерело: складено автором на основі [37]

Найбільший тиск на систему соціального фінансування створюють демографічні процеси. Зростання частки населення старших вікових груп, міграція працездатного населення та поширення бідності збільшують потребу у соціальній підтримці, тоді як фінансові можливості держави зростають значно повільніше. У результаті розрив між обсягом соціальних потреб і ресурсами для їх покриття поступово збільшується.

Суттєвий вплив на структуру соціальних видатків справляють політичні чинники. Після початку повномасштабної війни бюджетна політика України орієнтується насамперед на забезпечення потреб сектору безпеки та оборони. За таких умов фінансування соціальної сфери відбувається в умовах жорсткішої

конкуренції за бюджетні ресурси, що обмежує можливості розширення окремих соціальних програм.

Іншу роль відіграють технологічні зміни. Цифрові реєстри, автоматизована верифікація отримувачів допомоги та електронне адміністрування соціальних виплат створюють можливості для більш точного розподілу ресурсів. Це особливо актуально для України, де підвищення адресності соціальної підтримки розглядається як один із напрямів підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

В умовах воєнного стану фінансове забезпечення соціальної сфери набуло ознак антикризового інструменту. Повномасштабна війна одночасно підвищила потребу населення у соціальній підтримці та посилила конкуренцію за бюджетні ресурси між соціальними й оборонними функціями держави. За функціональною класифікацією видатків державного бюджету найбільший обсяг ресурсів спрямовується на оборону, однак соціальний захист та соціальне забезпечення залишаються одним із найбільших напрямів цивільних видатків, що підтверджує критичну роль цієї сфери у забезпеченні соціальної стійкості в період війни [12].

Узагальнення результатів проведеного аналізу дало змогу систематизувати ключові сильні та слабкі сторони фінансового забезпечення соціальної сфери України, а також визначити можливості її розвитку та потенційні загрози (табл. 2.9). Розширену характеристику виявлених факторів наведено в додатку В.

SWOT-аналіз підтверджує наявність як значного фінансового потенціалу соціальної сфери, так і системних проблем її функціонування. До сильних сторін віднесено насамперед значні обсяги соціальних видатків, які у 2024 році становили близько 40 % загального обсягу бюджетних видатків, а також розвинену систему соціальних виплат і механізмів державної підтримки населення. Водночас результати аналізу ефективності використання коштів засвідчили, що збільшення обсягів фінансування не супроводжується відповідним зростанням соціальних результатів, що проявляється у збереженні відносно високого рівня бідності та низьких оцінках ефективності соціальної підтримки з боку населення.

Таблиця 2.9 – SWOT-аналіз фінансового забезпечення соціальної сфери України

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
значні обсяги соціальних видатків	низька ефективність використання коштів
розвинена система соціальних виплат	домінування трансфертної моделі
державні гарантії соціального захисту	недостатня адресність допомоги
підтримка міжнародних організацій	залежність від зовнішнього фінансування
Можливості (O)	Загрози (T)
цифровізація соціальної сфери	тривалий воєнний стан
впровадження результативного бюджетування	зростання бюджетного дефіциту
розвиток державно-приватного партнерства	скорочення кількості населення, старінні
інтеграція з ЄС	економічна нестабільність

Джерело: розроблено автором

Виділені слабкі сторони безпосередньо пов'язані з домінуванням трансфертної моделі соціальної політики, фрагментацією програм підтримки та недостатньою адресністю розподілу ресурсів. Саме ці фактори були визначені у підрозділі 2.2 як основні причини обмеженої результативності соціальних видатків.

Можливості розвитку переважно пов'язані з цифровізацією соціальної сфери, впровадженням результативного бюджетування та використанням сучасних інструментів управління даними, що потенційно дозволяє підвищити ефективність використання бюджетних коштів без пропорційного збільшення їх обсягів. Загрози формуються під впливом воєнного стану, бюджетних обмежень і несприятливих демографічних тенденцій, які здатні посилити дисбаланс між потребами населення та фінансовими можливостями держави.

Отже, проведений аналіз показав, що фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні формується під впливом складної сукупності факторів і характеризується наявністю системних проблем. Найбільш суттєвими з них є обмеженість фінансових ресурсів, неефективна структура видатків, демографічні виклики та інституційні недоліки управління. Результати PESTEL- та SWOT-аналізу свідчать, що система соціального фінансування перебуває у стані структурної трансформації, де одночасно діють як стримуючі фактори (економічні обмеження, воєнний стан), так і фактори розвитку (цифровізація, інтеграція з ЄС).

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

3.1. Пропозиції щодо підвищення ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери

Проблематика ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері в Україні поступово виходить за межі дискусії щодо простого збільшення обсягів бюджетного фінансування. Аналіз, проведений у попередньому розділі, засвідчив, що навіть за умов зростання абсолютних обсягів соціальних видатків система фінансового забезпечення соціальної сфери продовжує характеризуватися низкою структурних дисбалансів: зниженням частки соціальних видатків у загальній структурі бюджету, фрагментарністю соціальних програм, недостатньою адресністю виплат, високими адміністративними витратами та слабкою інтеграцією цифрових механізмів управління соціальними потоками ресурсів. У результаті формується ситуація, за якої збільшення фінансових ресурсів не завжди трансформується у відповідне підвищення соціального ефекту.

Можливості збільшення соціальних видатків сьогодні значною мірою обмежуються високими потребами у фінансуванні сектору безпеки та оборони. Тому питання ефективності використання наявних ресурсів виходить на перший план. За таких обставин перевагу отримують інструменти, які дозволяють досягати кращих результатів без пропорційного збільшення фінансування: адресна підтримка населення, цифрове адміністрування соціальних виплат, верифікація отримувачів допомоги та оцінювання результативності бюджетних програм.

Під адресністю соціального фінансування доцільно розуміти здатність системи соціальної підтримки спрямовувати фінансові ресурси саме тим категоріям населення, які об'єктивно потребують державної допомоги, із мінімізацією втрат, дублювання виплат та помилок включення або виключення

отримувачів. Водночас ефективність фінансового забезпечення соціальної сфери відображає співвідношення між обсягом використаних ресурсів і досягнутими соціальними результатами, включаючи рівень соціального захисту населення, доступність послуг, швидкість реагування системи на кризові виклики та рівень суспільної довіри до державних інститутів.

У практиці функціонування української системи соціального фінансування тривалий час переважала модель, орієнтована переважно на підтримку широкого кола отримувачів через значну кількість окремих соціальних програм та категоріальних пільг. Такий підхід забезпечував відносно високий рівень формального охоплення населення системою соціального захисту, однак водночас спричиняв розпорошення бюджетних ресурсів та зниження концентрації підтримки серед найбільш вразливих груп населення. У результаті частина соціальних виплат втрачала свою компенсаторну функцію і фактично перетворювалася на механізм підтримки низької інтенсивності для широкого кола домогосподарств.

Проблеми, які знижують ефективність використання фінансових ресурсів у соціальній сфері України, систематизовано у табл. 3.1.

Представлені проблеми свідчать про те, що підвищення ефективності соціального фінансування потребує комплексної трансформації управлінської моделі соціальної сфери. Йдеться не лише про окремі технічні зміни, а про поступовий перехід від системи переважно компенсаційного типу до моделі результативного управління соціальними ресурсами.

Підвищення адресності соціальної підтримки безпосередньо пов'язане з якістю інформації про її отримувачів. Наразі дані про доходи, соціальний статус, зайнятість та отримання окремих видів допомоги зберігаються у різних державних реєстрах і базах даних, що ускладнює їх оперативне зіставлення. Через це органи соціального захисту не завжди мають можливість швидко перевірити обґрунтованість призначення виплат, а система залишається вразливою до дублювання допомоги та помилок під час її нарахування. Формування інтегрованого соціального реєстру дозволило б об'єднати інформаційні ресурси в

єдиному цифровому середовищі та підвищити точність прийняття рішень щодо надання соціальної підтримки.

Таблиця 3.1 – Основні проблеми ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері України

№	Проблема	Прояв проблеми	Наслідки для системи соціального фінансування
1	Низька адресність виплат	частина допомоги спрямовується домогосподарствам із нижчим рівнем потреби	розпорошення фінансових ресурсів
2	Фрагментарність програм	велика кількість окремих механізмів підтримки	дублювання виплат та адміністративних процедур
3	Недостатня інтеграція реєстрів	відсутність єдиної інформаційної системи	складність перевірки отримувачів
4	Високі адміністративні витрати	значні витрати на адміністрування програм	зменшення частки ресурсів, що доходять до населення
5	Низький рівень цифровізації	паперові процедури та ручна обробка даних	затримки виплат та ризики помилок
6	Обмежена оцінка результативності	відсутність системи КРІ соціальних програм	складність оцінки ефективності видатків
7	Слабке прогнозування соціальних потреб	недостатня аналітика соціальних ризиків	неефективне планування бюджетних ресурсів

Джерело: розроблено автором

Світовий досвід демонструє, що використання динамічних соціальних реєстрів дозволяє істотно підвищити адресність соціальної підтримки та скоротити втрати фінансових ресурсів. Зокрема, інтеграція баз даних податкових органів, Пенсійного фонду, системи зайнятості та органів соціального захисту створює можливість автоматичного оновлення інформації про доходи, склад домогосподарств і рівень соціальної вразливості населення. Основні переваги впровадження інтегрованої цифрової системи соціального адміністрування наведено у табл. 3.2.

Упровадження таких механізмів дозволяє змінити саму логіку функціонування соціальної системи: від реактивної моделі, за якої держава реагує на вже наявні проблеми, до проактивного управління соціальними ризиками. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли кількість внутрішньо

переміщених осіб, домогосподарств із нестабільними доходами та громадян, які потребують екстреної підтримки, постійно змінюється.

Таблиця 3.2 – Очікувані результати цифровізації системи соціального фінансування

№	Напрямок цифровізації	Очікуваний результат	Вплив на ефективність
1	Єдиний соціальний реєстр	централізація інформації про отримувачів	скорочення дублювання виплат
2	Автоматична верифікація даних	швидка перевірка права на допомогу	підвищення адресності
3	Інтеграція міжвідомчих баз	обмін інформацією між органами влади	зменшення бюрократії
4	Електронне адміністрування	цифрове оформлення виплат	скорочення адміністративних витрат
5	Аналітичні модулі прогнозування	оцінка соціальних ризиків	покращення бюджетного планування
6	Онлайн-моніторинг соціальних програм	контроль результативності	підвищення прозорості

Джерело: розроблено автором

Окремого значення набуває питання оцінювання ефективності соціальних програм. Традиційно в українській практиці результативність соціального фінансування оцінювалася переважно через обсяг освоєних бюджетних коштів та кількість отримувачів допомоги. Такий підхід фактично ототожнює фінансування із результатом, хоча сам факт використання бюджетних ресурсів не гарантує досягнення позитивного соціального ефекту.

У сучасних умовах дедалі більшого поширення набуває концепція performance-based budgeting, відповідно до якої соціальні програми повинні оцінюватися через систему вимірюваних показників результативності. Йдеться про формування чітких KPI, що дозволяють оцінити реальний соціальний ефект від використання бюджетних ресурсів.

До ключових показників оцінки ефективності соціальних програм можуть належати:

- рівень охоплення вразливих груп населення;
- швидкість надання допомоги;

- рівень помилок включення та виключення отримувачів;
- частка адміністративних витрат;
- рівень задоволеності населення;
- вплив програм на скорочення бідності;
- ефективність реагування на кризові ситуації.

Система оцінювання результативності соціального фінансування представлена у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Система показників оцінювання ефективності соціального фінансування

№	Група показників	Показник	Характеристика
1	Фінансові	частка адміністративних витрат	оцінка ефективності управління ресурсами
2	Соціальні	рівень охоплення цільових груп	оцінка адресності програм
3	Часові	швидкість призначення допомоги	оцінка оперативності системи
4	Результативні	вплив на рівень бідності	оцінка соціального ефекту
5	Інституційні	рівень цифровізації	оцінка модернізації системи
6	Якісні	задоволеність отримувачів	оцінка якості соціальних послуг

Джерело: розроблено автором

Запровадження системи КРІ дає змогу оцінювати соціальні програми за отриманими результатами, а не за обсягами освоєних коштів. За такого підходу підставою для збереження або розширення фінансування стають досягнуті показники ефективності, рівень охоплення цільових груп населення та якість наданих послуг. Це дозволяє пов'язати бюджетні рішення з фактичними результатами реалізації соціальної політики та посилити відповідальність розпорядників коштів за їх використання.

Однією з причин надмірних адміністративних витрат у соціальній сфері залишається велика кількість окремих програм підтримки, які формувалися в різні періоди та для вирішення різних соціальних завдань. У результаті частина

механізмів фінансування функціонує паралельно, потребує окремого адміністрування та використовує власні процедури перевірки отримувачів допомоги. Консолідація програм із подібними функціями дозволила б спростити управління системою, скоротити витрати на її обслуговування та забезпечити більш зрозумілий розподіл фінансових ресурсів.

Частина програм соціальної підтримки виконує близькі функції та орієнтується на схожі категорії отримувачів. Тому подальший розвиток системи доцільно пов'язувати з їх поступовою консолідацією, що дозволить спростити адміністрування та зробити механізми підтримки більш зрозумілими для населення (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Напрями оптимізації системи соціальних програм

№	Напрямок реформування	Сутність змін	Очікуваний ефект
1	Консолідація виплат	об'єднання подібних програм	скорочення дублювання
2	Автоматизація призначення	цифрове ухвалення рішень	пришвидшення процесів
3	Єдині критерії оцінки	уніфікація підходів до визначення потреб	підвищення справедливості
4	Інтеграція реєстрів	об'єднання інформаційних баз	покращення контролю
5	Скорочення паперових процедур	електронний документообіг	зниження бюрократії
6	Регулярний spending review	аудит ефективності програм	перерозподіл ресурсів

Джерело: розроблено автором

Консолідація соціальних програм впливає не лише на рівень адміністративних витрат. Менша кількість програм із чітко визначеними правилами фінансування спрощує контроль за рухом коштів, полегшує оцінювання результатів та робить систему соціальної підтримки більш зрозумілою для її отримувачів. Надмірна кількість механізмів допомоги, навпаки, ускладнює управління ресурсами, збільшує ризик дублювання виплат і знижує прозорість фінансових потоків.

Окремим викликом залишається забезпечення фінансової стійкості соціальної сфери в умовах воєнного та післявоєнного відновлення. Високі потреби у фінансуванні сектору безпеки та оборони суттєво звужують можливості для

подальшого збільшення соціальних видатків. За таких обставин ефективність використання наявних ресурсів перетворюється на один із визначальних чинників стабільності системи соціального захисту. Від якості управління фінансовими ресурсами дедалі більше залежить здатність держави підтримувати існуючі соціальні гарантії без постійного нарощування бюджетних витрат.

Зростання кількості соціальних ризиків потребує підходів, за яких система соціального захисту здатна швидко адаптуватися до нових обставин. Саме на цьому ґрунтується концепція *adaptive social protection*, яка поєднує інструменти соціальної підтримки, управління ризиками та використання цифрових технологій. Її практична реалізація передбачає наявність актуальних соціальних реєстрів, механізмів оперативного розширення програм допомоги та систем прогнозування змін у соціальній сфері. Для України така модель має прикладне значення через масштабне внутрішнє переміщення населення, зміни структури зайнятості та необхідність швидкого реагування на нові соціальні потреби, які виникають під впливом воєнних подій.

Система адаптивного соціального фінансування представлена на рис. 3.1.

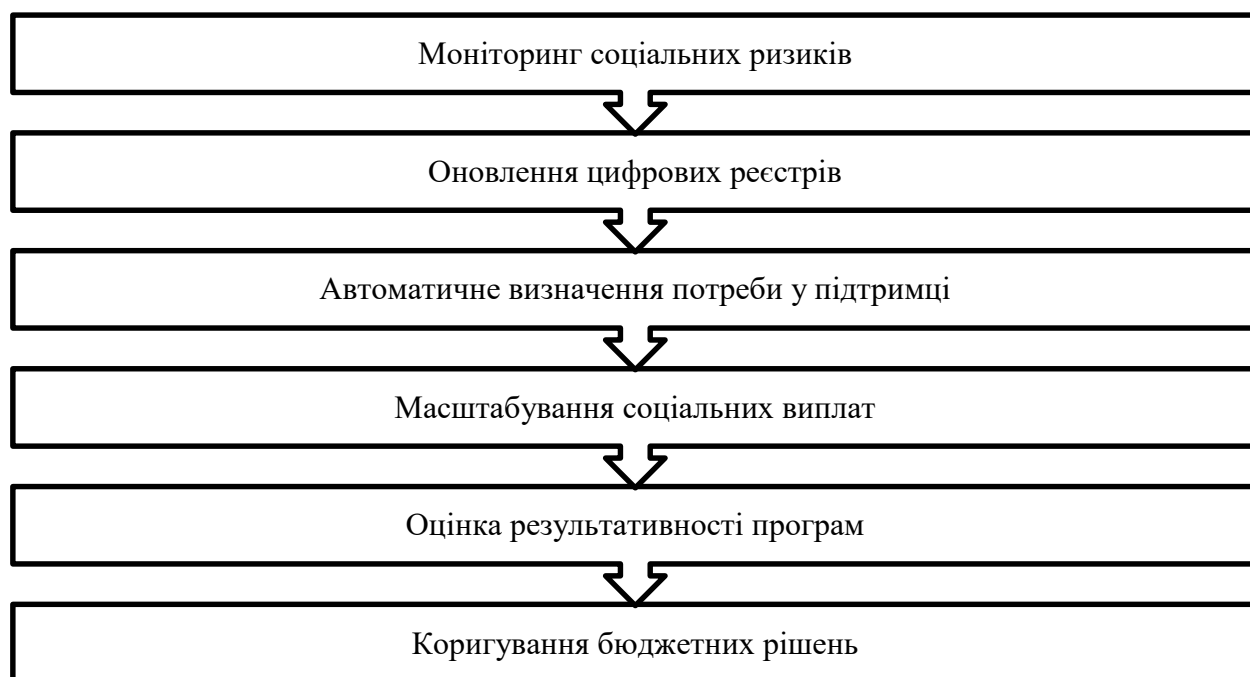

Рисунок 3.1 – Система адаптивного соціального фінансування

Джерело: розроблено автором

Представлена модель демонструє, що ефективність соціального фінансування дедалі більше залежить від швидкості обробки інформації та здатності держави оперативно адаптувати соціальні програми до нових викликів. Відтак, фінансова стійкість соціальної сфери формується не лише через обсяг бюджетних ресурсів, а через якість управління ними.

Одним із перспективних напрямів підвищення адресності соціальної підтримки є впровадження ризик-орієнтованого підходу до визначення отримувачів допомоги. На відміну від традиційної категоріальної моделі, за якої право на допомогу визначається переважно через формальну належність до певної соціальної групи, ризик-орієнтований підхід передбачає оцінювання реального рівня соціальної вразливості домогосподарства.

Такий механізм дозволяє:

- краще враховувати зміни доходів;
- реагувати на кризові ситуації;
- скорочувати помилки включення;
- концентрувати ресурси на найбільш вразливих групах.

Разом із тим реалізація цієї моделі потребує високого рівня цифрової інтеграції державних систем, доступу до актуальних даних та розвинених аналітичних інструментів.

Частина проблем соціального фінансування пов'язана не з нестачею ресурсів, а з фрагментованістю системи управління. Дані про отримувачів допомоги, процеси адміністрування виплат і рішення щодо фінансування соціальних програм зосереджені у різних установах, що ускладнює координацію їх діяльності. У результаті зростають витрати на адміністрування та знижується оперативність управлінських рішень. Посилення взаємодії між державними органами, соціальними фондами та органами місцевого самоврядування дозволить забезпечити більш ефективне використання фінансових ресурсів і підвищити узгодженість соціальної політики.

У перспективі підвищення адресності та ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери має супроводжуватися зміною самої управлінської парадигми соціальної політики. Соціальні видатки повинні розглядатися не як виключно витратна частина бюджету, а як інвестиційний інструмент підтримки людського потенціалу, соціальної стабільності та економічної стійкості держави.

Отже, подальший розвиток системи соціального фінансування пов'язаний насамперед із підвищенням якості управління фінансовими ресурсами. Потенціал для покращення результатів зосереджений у вдосконаленні механізмів адміністрування соціальної підтримки, використанні інтегрованих інформаційних систем, перегляді структури соціальних програм та посиленні координації між учасниками системи. За нинішніх бюджетних обмежень саме ефективність використання ресурсів дедалі більше визначає можливості держави щодо виконання соціальних зобов'язань. Тому пріоритетом має стати формування такої моделі соціального фінансування, яка забезпечує максимальний соціальний результат за наявних фінансових можливостей.

3.2. Удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг

Сучасний етап розвитку системи фінансового забезпечення соціальної сфери України характеризується посиленням суперечності між зростанням соціальних потреб населення та обмеженими можливостями бюджетної системи щодо їх повного фінансового покриття. Аналіз, проведений у попередньому розділі, показав, що навіть за умов збільшення абсолютних обсягів соціальних видатків держава стикається з постійним дефіцитом ресурсів, високим навантаженням на бюджет та необхідністю одночасного фінансування оборонних, гуманітарних і соціальних потреб. У результаті проблема удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг поступово перетворюється з питання бюджетної оптимізації на

стратегічне завдання забезпечення стійкості соціальної системи в умовах довготривалих економічних та воєнних викликів.

Соціальні послуги у сучасних умовах охоплюють широкий спектр напрямів: підтримку малозабезпечених домогосподарств, соціальний супровід сімей, допомогу особам з інвалідністю, догляд за людьми похилого віку, підтримку внутрішньо переміщених осіб, реабілітаційні програми, кризові соціальні сервіси та інші форми соціальної підтримки. Водночас фінансування таких послуг продовжує базуватися переважно на бюджетній моделі, яка в умовах хронічного дефіциту ресурсів демонструє дедалі нижчу гнучкість та здатність до оперативної адаптації.

Традиційна модель фінансування соціальних послуг в Україні тривалий час формувалася за принципом утримання мережі установ соціального захисту, а не фінансування конкретного соціального результату. У межах такого підходу основний акцент робився на підтримці функціонування існуючої інституційної інфраструктури — закладів, центрів соціального обслуговування, адміністративних структур — тоді як питання якості, результативності та доступності соціальних послуг залишалися другорядними. У результаті значна частина фінансових ресурсів спрямовувалася на покриття адміністративних витрат, а не безпосередньо на підвищення соціального добробуту населення.

За сучасних умов дедалі більшої актуальності набуває перехід до моделі фінансування, орієнтованої на соціальний результат та потреби отримувача послуг. Такий підхід передбачає зміну логіки функціонування системи соціального забезпечення: від підтримки існуючих структур — до фінансування ефективних соціальних сервісів незалежно від форми власності постачальника.

Основні недоліки чинної системи фінансування соціальних послуг наведено у табл. 3.5.

Представлені проблеми свідчать про необхідність переходу до більш диверсифікованої моделі фінансування соціальних послуг, у межах якої бюджетні ресурси поєднуватимуться з альтернативними фінансовими інструментами, механізмами співфінансування та участю недержавних суб'єктів.

Одним із ключових напрямів удосконалення системи фінансування соціальних послуг є розвиток механізму соціального контрактування. Його сутність полягає у тому, що держава або орган місцевого самоврядування фінансує не конкретну установу, а надання визначеної соціальної послуги, яку можуть виконувати як державні, так і недержавні організації на конкурсній основі.

Таблиця 3.5 – Основні проблеми фінансування соціальних послуг в Україні

№	Проблема	Прояв проблеми	Наслідки
1	Домінування бюджетної моделі	залежність більшості послуг від державного фінансування	низька гнучкість системи
2	Фінансування утримання установ	орієнтація на інфраструктуру, а не результат	високі адміністративні витрати
3	Низька конкуренція серед надавачів	переважання державних установ	слабка мотивація до підвищення якості
4	Нерівномірність ресурсів громад	різний фінансовий потенціал територій	територіальна нерівність доступу
5	Відсутність чітких стандартів оцінки	складність вимірювання якості послуг	неефективне використання ресурсів
6	Обмежене залучення недержавного сектору	слабкий розвиток соціального контрактування	недостатня диверсифікація фінансування
7	Висока залежність від зовнішньої допомоги	значна роль міжнародних донорів	ризики фінансової нестабільності

Джерело: розроблено автором

Особливо перспективним цей механізм є для соціальних послуг, що потребують високого рівня гнучкості та індивідуального підходу: психологічної підтримки, реабілітації, кризового супроводу, роботи з ветеранами, підтримки внутрішньо переміщених осіб та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Основні переваги соціального контрактування наведено у табл. 3.6.

Водночас ефективність соціального контрактування безпосередньо залежить від якості нормативного регулювання, прозорості конкурсних процедур та наявності чітких стандартів оцінювання результативності соціальних послуг. За відсутності таких механізмів існує ризик формального делегування функцій без реального підвищення ефективності соціальної підтримки.

Таблиця 3.6 – Переваги впровадження механізму соціального контрагування

№	Напрямок впливу	Характеристика ефекту	Очікуваний результат
1	Фінансовий	конкуренція між надавачами	оптимізація витрат
2	Соціальний	підвищення доступності послуг	кращий рівень соціальної підтримки
3	Управлінський	орієнтація на результат	підвищення ефективності
4	Інституційний	розвиток недержавного сектору	диверсифікація системи
5	Якісний	конкуренція за отримувача послуг	покращення якості сервісів
6	Територіальний	залучення локальних організацій	краща адаптація до потреб громад

Джерело: розроблено автором

У сучасних умовах особливого значення набуває також розвиток державно-приватного партнерства у соціальній сфері. На відміну від класичних інфраструктурних проєктів, соціальне ДПП орієнтоване не стільки на будівництво об'єктів, скільки на спільне фінансування та організацію надання соціальних послуг.

Для України такий механізм може бути перспективним у сферах:

- реабілітаційних центрів;
- соціального житла;
- довготривалого догляду;
- центрів підтримки ветеранів;
- інклюзивної освіти;
- соціально-медичних сервісів.

На відміну від інфраструктурних проєктів, де ефективність інвестицій може оцінюватися через майбутні грошові потоки, у соціальній сфері значна частина результатів має суспільний характер і не піддається прямому фінансовому вимірюванню. Саме тому ключовою проблемою розвитку державно-приватного партнерства виступає не стільки нестача потенційних інвесторів, скільки складність формування механізмів розподілу ризиків, оцінювання

результативності соціальних послуг та забезпечення довгострокових фінансових зобов'язань з боку держави.

Водночас саме в умовах післявоєнного відновлення механізми ДПП можуть стати одним із ключових інструментів розширення соціальної інфраструктури без надмірного навантаження на державний бюджет.

Окремого значення набуває розвиток механізмів співфінансування соціальних послуг на рівні територіальних громад. Процеси децентралізації суттєво змінили структуру відповідальності за організацію соціального забезпечення населення, однак фінансові можливості громад залишаються вкрай нерівномірними. У результаті доступ до якісних соціальних послуг значною мірою залежить від податкового потенціалу конкретної території.

Окремого значення набуває питання фінансової стійкості системи соціальних послуг у контексті залежності України від міжнародної допомоги. Після 2022 року міжнародні фінансові ресурси стали одним із ключових джерел підтримки соціальної сфери, що дозволило зберегти функціонування багатьох соціальних програм навіть в умовах критичного бюджетного навантаження.

Залучення міжнародної допомоги дозволило підтримати функціонування соціальної сфери в умовах воєнного навантаження на бюджет, однак така модель фінансування має обмеження з погляду довгострокової стійкості. На відміну від власних бюджетних ресурсів, зовнішнє фінансування не перебуває під повним контролем держави та залежить від зовнішньополітичних і економічних чинників. У результаті виникає ризик розриву між обсягами соціальних зобов'язань і фінансовими можливостями їх виконання у випадку скорочення або перегляду програм міжнародної підтримки.

У зв'язку з цим одним із ключових напрямів удосконалення системи фінансування соціальних послуг має стати поступове формування внутрішньої фінансової стійкості соціальної сфери. Основні напрями підвищення фінансової стійкості системи соціальних послуг наведено у табл. 3.7.

У сучасних умовах реформування соціальної сфери дедалі більшого значення набуває також інтеграція фінансового планування із системою стратегічного

прогнозування соціальних потреб. Фінансування соціальних послуг не може базуватися виключно на поточних бюджетних можливостях, оскільки демографічні зміни, старіння населення, внутрішня міграція та наслідки війни формують довгострокові тенденції зростання попиту на соціальну підтримку.

Таблиця 3.7 – Напрями підвищення фінансової стійкості системи соціальних послуг

№	Напрямок	Сутність заходу	Очікуваний результат
1	Диверсифікація джерел	поєднання бюджетних і альтернативних ресурсів	зменшення фінансових ризиків
2	Розвиток соціального страхування	часткове покриття окремих соціальних ризиків	зниження навантаження на бюджет
3	Оптимізація витрат	скорочення неефективних видатків	підвищення результативності
4	Цифровізація процесів	автоматизація адміністрування	зменшення адміністративних витрат
5	Розвиток місцевого співфінансування	підвищення ролі громад	зміцнення локальної стійкості
6	Залучення недержавного сектору	розвиток конкуренції та партнерства	розширення мережі послуг

Джерело: розроблено автором

Формування середньострокових моделей прогнозування соціальних видатків потребує врахування чинників, які безпосередньо впливають на обсяги майбутніх соціальних зобов'язань держави. Насамперед ідеться про демографічні зміни, тенденції на ринку праці, регіональні диспропорції розвитку, масштаби внутрішньої та зовнішньої міграції, динаміку бідності та рівень соціальної вразливості населення. Урахування цих параметрів під час бюджетного планування дасть змогу точніше прогнозувати потребу у фінансових ресурсах і своєчасно коригувати пріоритети соціальної політики відповідно до змін соціально-економічної ситуації.

Отже, бюджетні обмеження, характерні для воєнного та післявоєнного періоду, роблять малоімовірним вирішення проблем соціальної сфери виключно за рахунок збільшення державних видатків. Тому подальший розвиток системи соціальних послуг доцільно пов'язувати з розширенням кола джерел фінансування, залученням недержавних надавачів послуг і переходом до підходів, за яких

оцінюється не обсяг витрачених коштів, а отриманий соціальний результат. Така модель краще відповідає сучасним викликам і створює додаткові можливості для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

3.3. Перспективи розвитку фінансування соціальної сфери в Україні

Останніми роками цифрові технології дедалі активніше використовуються в системі соціального захисту населення. Їх впровадження обумовлене потребою спростити доступ громадян до державних послуг, прискорити обробку інформації та підвищити якість управління фінансовими ресурсами. Використання цифрових реєстрів, електронного документообігу та автоматизованого обміну даними дає змогу швидше перевіряти інформацію про отримувачів допомоги, скорочувати витрати на адміністрування та посилювати контроль за використанням бюджетних коштів. У результаті цифровізація поступово стає інструментом підвищення адресності та результативності соціального фінансування.

Для України значення таких рішень істотно зросло після початку повномасштабної війни. Масове внутрішнє переміщення населення, поява нових категорій отримувачів соціальної підтримки та постійні зміни соціально-економічної ситуації потребують оперативного оновлення даних і швидкого ухвалення управлінських рішень. За таких обставин ефективність системи соціального захисту значною мірою залежить від здатності працювати з великими масивами інформації та своєчасно адаптувати механізми підтримки до нових потреб населення.

Помітний потенціал цифровізації пов'язаний з автоматизацією процедур призначення соціальних виплат. Значна частина адміністративних процесів досі передбачає збір документів, перевірку інформації в різних базах даних та взаємодію кількох державних установ. Це збільшує тривалість розгляду звернень і потребує додаткових ресурсів для адміністрування соціальних програм.

Автоматизація окремих процедур скорочує кількість ручних операцій, прискорює прийняття рішень та зменшує ризик помилок під час обробки даних.

Основні напрями автоматизації соціального адміністрування наведено у табл. 3.8.

Таблиця 3.8 – Напрями автоматизації системи соціального адміністрування

№	Напрямок автоматизації	Сутність процесу	Результат
1	Електронне подання заяв	онлайн-оформлення допомоги	спрощення доступу
2	Автоматична перевірка даних	цифрова верифікація інформації	скорочення помилок
3	Електронний документообіг	відмова від паперових процедур	зменшення бюрократії
4	Цифровий моніторинг виплат	контроль руху коштів	підвищення прозорості
5	Автоматичне оновлення статусів	синхронізація державних реєстрів	оперативність системи
6	Онлайн-комунікація з отримувачами	цифрові повідомлення та кабінети	покращення взаємодії

Джерело: розроблено автором

Запропоновані напрями цифровізації соціального адміністрування ґрунтуються на висновках, отриманих під час аналізу зарубіжного досвіду у підрозділі 1.3. Зокрема, рекомендації щодо інтеграції державних інформаційних систем та автоматичного обміну даними базуються на принципах міжвідомчої взаємодії, реалізованих в естонській системі X-Road, яка забезпечує безпечний обмін інформацією між державними реєстрами. Адаптація окремих елементів такого підходу може сприяти скороченню дублювання даних, прискоренню процедур призначення соціальної допомоги та підвищенню якості адміністрування соціальних програм в Україні.

Поряд із цифровізацією процедур особливого значення набуває інституційна модернізація системи управління соціальним фінансуванням. У сучасній структурі соціального управління значна частина повноважень розподілена між різними органами державної влади, фондами та місцевими адміністраціями. Така модель створює складну систему координації, що часто супроводжується дублюванням функцій, неузгодженістю рішень та надмірними адміністративними витратами.

У зв'язку з цим необхідним є формування єдиної координаційної архітектури управління соціальними потоками ресурсів. Йдеться про створення механізмів постійної інтеграції між Міністерством соціальної політики, Пенсійним фондом України, органами місцевого самоврядування, податковими органами, службою зайнятості та цифровими державними платформами. Така взаємодія сприятиме оперативному обміну інформацією, підвищенню узгодженості управлінських рішень, скороченню дублювання функцій і формуванню цілісної системи адміністрування соціальних програм.

Ключові напрями інституційної модернізації системи соціального фінансування наведено у табл. 3.9.

Пропозиції щодо запровадження системи моніторингу результативності та використання аналітичних інструментів під час планування соціальних видатків узгоджуються з концепцією performance budgeting, яка широко застосовується в країнах OECD. На відміну від традиційного підходу, орієнтованого переважно на контроль використання коштів, результативне бюджетування передбачає оцінювання досягнутих соціальних результатів та їх врахування під час ухвалення подальших бюджетних рішень.

Таблиця 3.9 – Напрями інституційної модернізації системи соціального фінансування

№	Напрямок модернізації	Зміст трансформації	Очікуваний ефект
1	Координація між органами	інтеграція процесів управління	підвищення узгодженості
2	Централізація аналітики	єдина система обробки даних	покращення прогнозування
3	Стандартизація процедур	уніфікація механізмів адміністрування	скорочення витрат
4	Розвиток цифрового управління	перехід до e-governance	підвищення оперативності
5	Інституційна прозорість	відкритість інформації про видатки	зростання суспільної довіри
6	Моніторинг результативності	система оцінки ефективності	підвищення якості управління

Джерело: розроблено автором

Суттєвий потенціал для підвищення ефективності соціального фінансування містить також використання аналітичних інструментів прогнозування соціальних потреб. Традиційно бюджетне планування у соціальній сфері України базувалося переважно на попередніх обсягах фінансування та поточних бюджетних можливостях. Такий підхід обмежує здатність держави прогнозувати майбутнє навантаження на систему соціального захисту.

Доступність великих масивів даних створює передумови для переходу від реагування на вже існуючі соціальні проблеми до їх раннього прогнозування. Саме на цьому ґрунтується використання *predictive analytics* — підходу, який дозволяє виявляти потенційні соціальні ризики, оцінювати майбутнє навантаження на систему соціального захисту та прогнозувати потребу у фінансових ресурсах.

Поширення цифрових інструментів у соціальній сфері супроводжується нерівномірною готовністю територіальних громад до їх використання. Між окремими регіонами зберігаються відмінності у рівні розвитку цифрової інфраструктури, технічному забезпеченні органів місцевого самоврядування та кадровому потенціалі. У низці громад обмеженість ресурсів ускладнює впровадження сучасних інформаційних систем і використання цифрових сервісів у повному обсязі. Це впливає на швидкість обробки інформації, якість адміністрування соціальних програм та можливості застосування сучасних механізмів управління фінансовими ресурсами.

У результаті виникає ризик формування асиметрії доступу до цифрових соціальних сервісів, за якої ефективність системи соціального забезпечення залежатиме від територіального фактору. Для мінімізації таких дисбалансів необхідним є:

- розвиток цифрової інфраструктури громад;
- підготовка кадрів у сфері цифрового адміністрування;
- уніфікація програмного забезпечення;
- централізована технічна підтримка;
- розширення цифрової грамотності населення.

Особливої актуальності це питання набуває для деокупованих територій та громад, що зазнали значних інфраструктурних втрат унаслідок війни.

Поряд із перевагами цифровізації необхідно враховувати і потенційні ризики цифрової трансформації соціального фінансування. До основних ризиків належать:

- кіберзагрози;
- витоки персональних даних;
- технічні збої;
- цифрове виключення окремих груп населення;
- залежність від функціонування інформаційної інфраструктури.

У зв'язку з цим цифрова модернізація соціальної сфери повинна супроводжуватися посиленням системи кібербезпеки, захисту персональних даних та створенням резервних механізмів функціонування соціальних сервісів.

Таблиця 3.10 – Прогнозні результати впровадження запропонованих заходів

№	Запропоновані заходи	Поточний стан	Очікуваний результат	Період досягнення
1	Впровадження єдиного соціального реєстру	фрагментовані бази даних	підвищення адресності соціальної підтримки з орієнтовно 22 % до 35–40 %	2–3 роки
2	Автоматична верифікація отримувачів допомоги	значна частка ручної перевірки	скорочення помилок включення отримувачів на 15–20 %	2 роки
3	Електронне адміністрування соціальних виплат	високий рівень паперового документообігу	зниження адміністративних витрат на 10–15 %	2–3 роки
4	Консолідація соціальних програм	дублювання окремих видів підтримки	скорочення дублювання виплат на 10–12 %	3 роки
5	Соціальне контрагування	переважання державних надавачів	збільшення частки недержавних надавачів соціальних послуг до 20–25 %	3–5 років
6	Запровадження KPI та performance budgeting	обмежене оцінювання результативності	підвищення частки програм, що оцінюються за результатами, до 80 %	3 роки

Джерело: розроблено автором

Запропоновані у підрозділах 3.1–3.2 напрями удосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери охоплюють різні аспекти функціонування системи соціального захисту. Для узагальнення очікуваних результатів їх реалізації доцільно визначити прогностичні кількісні ефекти, які можуть бути досягнуті в середньостроковій перспективі. Узагальнену оцінку очікуваних результатів упровадження запропонованих заходів наведено в табл. 3.10.

Найвищий пріоритет мають заходи, пов'язані з цифровізацією соціального адміністрування та впровадженням результативного бюджетування, оскільки саме вони створюють інституційну основу для підвищення адресності соціальної підтримки та ефективності використання бюджетних коштів. Заходи, пов'язані з консолідацією соціальних програм і розвитком соціального контракування, потребують більш тривалого періоду реалізації та поступового вдосконалення нормативно-організаційних механізмів.

Наведені показники мають прогностичний характер і сформовані на основі узагальнення міжнародного досвіду цифровізації соціального адміністрування, впровадження результативного бюджетування та інтегрованих соціальних реєстрів. Очікується, що реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити адресність соціальної підтримки до 35–40 %, скоротити адміністративні витрати на 10–15 %, зменшити кількість помилок при призначенні соціальної допомоги на 15–20 % та підвищити прозорість використання бюджетних коштів. Такі зміни сприятимуть більш ефективному використанню фінансових ресурсів соціальної сфери та зміцненню фінансової стійкості системи соціального захисту населення.

Окремі елементи запропонованої моделі також спираються на підхід *shock-responsive social protection*, який використовується Світовим банком для забезпечення швидкого масштабування соціальної підтримки під час кризових ситуацій. Практична цінність цього підходу полягає у можливості оперативного реагування на зміни соціального становища населення внаслідок воєнних дій, внутрішнього переміщення громадян та інших надзвичайних обставин без необхідності повного перегляду існуючих механізмів соціальної допомоги.

Отже, цифровізація та інституційна модернізація системи фінансового забезпечення соціальної сфери є необхідною умовою підвищення ефективності державної соціальної політики в умовах сучасних економічних та воєнних викликів. Формування інтегрованої цифрової інфраструктури, автоматизація соціального адміністрування, розвиток аналітичних систем прогнозування, удосконалення міжвідомчої координації та підвищення прозорості використання ресурсів створюють передумови для переходу до більш гнучкої, адаптивної та результативної моделі соціального фінансування. Запропоновані зміни спрямовані насамперед на усунення ключової суперечності сучасної соціальної політики України, за якої збільшення видатків не завжди супроводжується відповідним зростанням соціального результату. Підвищення адресності, інтеграція інформаційних систем, розвиток результативного бюджетування та розширення конкуренції серед надавачів соціальних послуг формують підґрунтя для більш раціонального використання фінансових ресурсів і концентрації державної підтримки на тих категоріях населення, які найбільше її потребують.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи було досліджено теоретичні засади, джерела фінансування, сучасний стан та напрями розвитку системи фінансового забезпечення соціальної сфери України. Отримані результати свідчать, що соціальна сфера залишається одним із найбільших напрямів використання публічних фінансових ресурсів, а ефективність її фінансування суттєво впливає на рівень соціального захисту населення, доступність суспільних послуг та стійкість соціальної політики держави. Проведене дослідження дозволило розглядати фінансове забезпечення соціальної сфери не лише як інструмент перерозподілу коштів, а як один із чинників підтримання соціальної стабільності та розвитку людського потенціалу країни. У першому розділі роботи було теоретично обґрунтовано економічну сутність фінансового забезпечення соціальної сфери та доведено, що воно виконує не лише компенсаторну, а й стабілізаційну та інвестиційну функції. Узагальнення наукових підходів дозволило визначити фінансове забезпечення соціальної сфери як систему економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою реалізації соціальних функцій держави. Обґрунтовано, що ефективність цієї системи визначається не лише обсягами фінансування, а й якістю інституційного середовища та узгодженістю фінансових механізмів із соціальними цілями.

Проведений аналіз джерел фінансування соціальної сфери показав, що в Україні переважає бюджетна модель соціального забезпечення, тоді як роль страхових та інших альтернативних механізмів залишається обмеженою. Така структура концентрує основне навантаження на державні фінанси та посилює залежність соціальних програм від бюджетних можливостей держави. В умовах економічних криз, воєнних витрат або скорочення доходів бюджету це безпосередньо впливає на стійкість системи соціального забезпечення. Дослідження нормативно-правової бази також виявило невідповідність між обсягом соціальних гарантій, закріплених законодавством, і фінансовими

ресурсами, доступними для їх реалізації, що ускладнює забезпечення довгострокової стабільності соціальної політики.

У другому розділі на основі аналізу діяльності Мінсоцполітики України охарактеризовано сучасний стан фінансового забезпечення соціальної сфери. Дослідження обсягів та структури фінансування засвідчило значну концентрацію ресурсів у сегменті соціальних трансфертів, насамперед пенсійного забезпечення та соціальних допомог. Встановлено, що зростання номінальних обсягів соціальних видатків не супроводжується адекватним підвищенням їх соціальної результативності, що зумовлено обмеженою адресністю програм і домінуванням компенсаторного підходу.

Оцінювання ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері показало, що зростання обсягів фінансування не супроводжується пропорційним підвищенням результативності соціальної підтримки. Попри збільшення видатків на соціальний захист до 579 млрд грн у 2024 році, результати соціологічних досліджень свідчать про невисокий рівень суспільної оцінки ефективності діючої системи: лише 22% респондентів вважають її ефективною. Це вказує на наявність проблем не стільки з обсягами фінансування, скільки з механізмами його розподілу та використання. Проведений аналіз засвідчив, що система соціального фінансування залишається орієнтованою переважно на контроль за використанням бюджетних коштів, тоді як оцінювання фактичних соціальних результатів застосовується обмежено. Серед факторів, які стримують підвищення ефективності соціальних видатків, визначено демографічне старіння населення, міграційні процеси, значний масштаб тіньової зайнятості, фрагментованість інституційної структури управління та недостатній рівень цифрової інтеграції інформаційних систем. Сукупний вплив цих чинників обмежує адресність соціальної підтримки та ускладнює забезпечення довгострокової фінансової стійкості соціальної сфери.

У третьому розділі кваліфікаційної бакалаврської роботи запропоновано напрями удосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери, спрямовані на підвищення його ефективності та стійкості. Обґрунтовано доцільність поглиблення

адресності соціальних програм, оптимізації структури соціальних видатків та посилення інвестиційної складової соціального фінансування. Доведено, що удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг має ґрунтуватися на переході до фінансування за результатом, розвитку соціального замовлення, розширенні участі недержавних суб'єктів і впровадженні цифрових інструментів управління.

Результати дослідження свідчать, що подальший розвиток системи фінансового забезпечення соціальної сфери пов'язаний насамперед із підвищенням ефективності використання наявних ресурсів. Проведений аналіз показав, що за 2019–2024 рр. видатки на соціальний захист зросли з 218 млрд грн до 579 млрд грн, проте їх частка у структурі державного бюджету скоротилася з 20,3% до 12,9%. Це вказує на обмежені можливості подальшого розширення соціального фінансування виключно за рахунок збільшення бюджетних витрат. Водночас результати опитувань демонструють наявність проблем із результативністю системи соціальної підтримки, оскільки лише 22% громадян оцінюють її як ефективну.

У роботі обґрунтовано напрями удосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери, що передбачають інтеграцію соціальних реєстрів, автоматизацію верифікації отримувачів допомоги, розвиток результативного бюджетування та консолідацію окремих програм соціальної підтримки. Їх реалізація дозволяє розраховувати на підвищення адресності соціальних виплат до 35–40%, скорочення помилок під час призначення допомоги на 15–20% та зниження адміністративних витрат на 10–15%. Отримані результати підтверджують, що головний резерв розвитку соціальної сфери пов'язаний не зі збільшенням обсягів фінансування, а з підвищенням результативності управління фінансовими ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптуватися до невідомого: публічні фінанси України у третій рік війни. Огляд виконання бюджету-2024. *Міжнародний фонд Відродження*. URL: <https://rrr4u.org/wp-content/uploads/2025/05/doslidzhennya-1-1.pdf>
2. Бюджетна система : підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
3. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 608 с.
5. Верховод І. Поточні виклики та загрози реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць: Вчені записки*. 2024. Випуск 36 (3). С. 8 – 18. DOI: 10.33111/vz_kneu.36.24.03.01.005.011
6. Видатки державного бюджету України за 2019 рік. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2019/>
7. Видатки державного бюджету України за 2020 рік. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2020/>
8. Видатки державного бюджету України за 2021 рік. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2021/>
9. Видатки державного бюджету України за 2022 рік. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2022/>

10. Видатки державного бюджету України за 2023 рік. Міністерство фінансів України. URL:
<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2023/>
11. Видатки держбюджету України. *Міністерство фінансів України*. URL:
<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>
12. Видатки. *Openbudget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table>
13. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. К.: «АДУФ-Україна», 2010. 572 с.
14. Геєць В. М. Соціалізація як стабілізаційний чинник економічного розвитку. *Загальний механізм та чинники стабілізації соціально-економічного розвитку України : монографія*. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». С. 125-161.
15. Гончарова С.Ю., Гончаров А.Б., Аграмакова Н.В. Соціальна економіка: сутність, принципи, функції та основні орієнтири для України. *Бізнес Інформ*. 2018. №3. С. 21 – 26. URL: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/19017>
16. Державна казначейська служба України. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.treasury.gov.ua>
17. Державна служба статистики України. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
18. Драган О.І., Цимбалюк Л.Г. Соціальна політика: Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.03050501, 8.03050501 «Управління персоналом та економіка праці» галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» денної форми навчання. К.: НУХТ, 2012. 116 с.
19. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.

21. Лопушняк Г. С. Соціальна складова інвестиційної політики України. *Державне управління*. 2010. Вип. 5. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26598/lopushnjak.pdf>
22. Лопушняк Г. С. Фінансові аспекти функціонування пенсійного фонду України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8328>
23. Лопушняк Г., Шандар А. Теорія соціальних ризиків і соціального захисту : навч. посіб. М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ : КНЕУ, 2025. 309 с.
24. Лопушняк Г.С. Інституційне забезпечення державної соціальної політики: проблемно-теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 2 (40). С. 31–38
25. Мельник В.М., Чуркіна І. Є., Ломачинська І. А. Особливості державного фінансування соціальної сфери в Україні. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2023. № 21(1(50)). С. 9–21. URL: [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.1\(50\).274720](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.1(50).274720)
26. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.msp.gov.ua>
27. Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48-54. URL: https://www.researchgate.net/publication/352056379_FINANSOVIJ_MECHANIZM_SOCIALNOGO_ZAHISTU_AK_INSTRUMENT_REGULUVANNA_RIVNA_ZITTA_NASELENNA_THE_SOCIAL_PROTECTIVE_FINANCIAL_MECHANISM_AS_THE_POPULATION_LIVING_LEVEL_REGULATION_TOOL
28. Національна служба здоров'я України. URL: <https://nszu.gov.ua/>
29. Національне опитування щодо сприйняття і обізнаності населенням соціальної політики в Україні. *Київська школа економіки*. 2024. URL: https://kse.ua/KSE_MoSP_UNICEF_report_Ukr.pdf? t=

30. Підхомний О.М., Журба О. Ю. Бюджетні видатки як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку України. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2018. № 55. С. 18-23. URL: <https://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1869>
31. Положення про Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 904. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/904-2025-%D0%BF#n24>
32. Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text>
33. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
34. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України № 1105-XIV від 23.09.1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46-47. Ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
35. Про соціальні послуги : Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
36. Пустовіт Б.О., Шандар А.М. Соціальний розвиток в Україні в контексті активізації діяльності соціального бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2022. №3. С. 60-66. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-3-60-66>
37. Річні звіти. *Рахункова палата*. URL: <https://rp.gov.ua/Activity/Reports/>
38. Сивульська Н.М., Славкова А.А. Соціальний бюджет України: основні тенденції останніх років та реалії під час війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3520/3449/>
39. Сментини Н.В. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Харків: «Діса плюс» 2020. 368 с.

40. Ткачук І. Г. Державні фінанси : підручник. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2015. 510 с.
41. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. К.: КНЕУ, 2001. 460 с.
42. Estonia 2024 Digital Public Administration Factsheet Supporting document. *Interoperable*. URL: https://interoperable-europe.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/NIFO_2024%20Supporting%20Document_Estonia_vFinal_0.pdf
43. How the World Bank supports shock-responsive social protection systems. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/05/24/how-the-world-bank-supports-shock-responsive-social-protection-systems>
44. Human Development Data. *UNDP*. URL: <https://hdr.undp.org/data-center>
45. Lopushniak H., Verkhovod I., Oleksenko R., Vonberg T. Evaluación de la reforma del sistema de protección social en el contexto de la consecución de los Objetivos de Desarrollo Sostenible. *Interacción y Perspectiva. Revista de Trabajo Social*. 2023. Vol. 14 No 1. P. 26-42. DOI: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/interaccion/article/view/40836>
46. Lopushniak H., Verkhovod I., Pospelova T., Mykhatska A., Marukhlenko O. Sectoral analysis and critical challenges in the social sphere of Ukraine. *Interacción Y Perspectiva*. 2025. №15(1). P. 226-238. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14031772>
47. Performance budgeting. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/performance-budgeting.html>
48. Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population) – Ukraine. *World Bank Group*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=UA>
49. Powell M., Yörük E., Bargu A. Thirty Years of the Three Worlds of Welfare Capitalism: A Review of Reviews. *Social Policy & Administration*. 2020. Vol. 54(1). P. 60–87. URL: <https://doi.org/10.1111/spol.12510>
50. Provision of social services in EU countries: Reform of the national framework for the provision of social services in Spain. *OECD*. URL:

https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/09/provision-of-social-services-in-eu-countries_a592f82d/ba4fbaf2-en.pdf

51. Raising well-being in Germany's ageing society. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/raising-well-being-in-germany-s-ageing-society_5jlr3ctrc8bn-en.html

52. Santos M. Social expenditure composition, welfare models and standards of living across the OECD. *International Journal of Economic Policy Studies*. 2025. URL: <https://doi.org/10.1007/s42495-025-00158-2>

53. Social Expenditure Database (SOCX). *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/social-expenditure-database-socx.html>

54. Social policy. *European Union Law*. URL: <https://ec.europa.eu/social>

55. Social Protection and Labor. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialprotection>

56. Society. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/society.html>

57. The 17 Goals. *United Nations*. URL: <https://sdgs.un.org/goals>

58. Verkhovod I., Lopushniak H., Bondarenko S., Bilohur S., Ryabokon I. Methodological foundations for assessing the transformation of the ecosystem of the social sphere of Ukraine on the basis of architectonics of global recovery. *Interacción Y Perspectiva*. 2025. №15(3). P. 996-1019. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16916397>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Динаміка видатків Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2019–2023 рр.

Рік	Видатки на соцзахист та соцзабезпечення, млн грн	Темп зростання до попер. року, %	Загальні видатки держбюджету, млн грн	Частка соцзахисту у видатках бюджету, %
2019	218 000	–	1 072 000	20,3
2020	322 000	47,7	1 288 000	25,0
2021	367 000	14,0	1 490 000	24,6
2022	405 000	10,4	2 706 000	15,0
2023	456 000	12,6	3 888 000	11,7

Джерело: розроблено автором на основі: [6; 7; 8; 9; 10]

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Структура видатків Міністерства соціальної політики України
у 2019–2021 рр.

Рік	Видатки Мінсоцпо літики всього, млн грн	Трансф ерт ПФУ, млн грн	Час тка ПФ У, %	Загальноде ржавні витрати, млн грн	Частка загальнодер ж. витрат, %	Інші програми (субсидії, допомоги) , млн грн	Частк а інши х прогр ам, %
2019	217 478,2	182 270,1	83,81	23 998,6	11,03	11 209,5	5,15
2020	312 807,7	202 280,4	64,67	784,7	0,25	109 742,6	35,08
2021	327 413,8	201 161,8	61,44	1 055,7	0,32	125 196,3	38,24

Джерело: розроблено автором на основі: [6; 7; 8]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – SWOT-аналіз фінансового забезпечення соціальної сфери України (розширений варіант)

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Наявність законодавчо закріплених соціальних гарантій	Дефіцит бюджетних ресурсів
Високий рівень охоплення населення соціальними програмами	Низька адресність соціальної допомоги
Функціонування системи соціального страхування	Залежність Пенсійного фонду від трансфертів
Підтримка міжнародних організацій	Високі адміністративні витрати
Потенціал цифровізації соціальних сервісів	Недостатній контроль ефективності програм
Можливості (O)	Загрози (T)
Розвиток державно-приватного партнерства	Демографічне старіння
Підвищення адресності допомоги через цифрові реєстри	Зростання інфляції
Підвищення прозорості через відкриті бюджети	Економічна нестабільність
Інтеграція до європейських соціальних стандартів	Зростання соціальної нерівності
Розвиток соціального підприємництва	Посилення міграції та скорочення платників внесків

Джерело: розроблено автором

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1 – Матриця КРІ для оцінки ефективності фінансового забезпечення соціальної сфери

№	КРІ	Формула / спосіб вимірювання	Цільовий орієнтир	Значення
1	Частка адресних виплат	адресні виплати / загальні виплати	$\geq 70\%$	показує точність підтримки
2	Адміністративні витрати	адмінвитрати / загальні видатки	$\leq 5\%$	характеризує економність
3	Рівень цифровізації	кількість послуг онлайн / загальна кількість	$\geq 60\%$	показує сучасність управління
4	Охоплення населення	отримувачі / потребуючі	$\geq 80\%$	оцінює доступність програм
5	Соціальний ефект	зміна рівня бідності	↓ щороку	оцінює результативність

Джерело: складено автором на основі [41; 39; 38;

Метадані

ДОКУМЕНТ

Заголовок

Фінансове забезпечення соціальної сфери

Автор

Очеретяня

Науковий керівник / Експерт

Шандар

ІД документу

334166903

ОРГАНІЗАЦІЯ

Назва організації

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
KNEU

підрозділ

кафедра соціоекономіки та управління персоналом

ЗВІТ

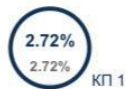
Дата звіту

6/3/2026

Дата редагування

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

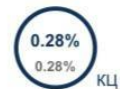
25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

15243

Кількість слів

128246

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	🔤	0
Інтервали	⌵→	0
Мікропробіли	⏏	0
Білі знаки	🔠	0
Парафрази (SmartMarks)	↔	12

Джерела

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

#	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
---	--	---